

SAAREMAA VANASÕNADEST

*Tänuga Sünteri Sassile,
kes innustas mind seda juttu kirjutama*

1. Mis on “Saaremaa vanasõna”?

Mida tähendab “Põide vanasõna”, “Jaani vanasõna”, “Karja vanasõna”, “Mustjala vanasõna” jne.? Mis on üldse “Saaremaa vanasõna”?

Et ütlus tohiks kanda nt. Põide vanasõna nime, peab eelkõige olema teada, et ta on või on olnud käibel Põide kihelkonna traditsioonis. Ehk eesti folkloorsete allikmaterjalide loomulaadi arvestades: meil on alust öelda, et see või teine on Põide vanasõna, kui rahvaluule- või keelearhiivides on sellest vanasõnast olemas üleskirjutusi, mis pärinevad Põidest.

Kui vanasõna on tuntud Põides, võib ta leviku üldmäär seejuures olla väga erinev. Näiteks ütlust *Sureb mees, sureb kõht* on kirjutatud üles vaid üksainus kord Põidest (Aadu Toomessalu) ja mitte kuskilt mujalt, nagu ka ütlust *Kõhust ei saa keisergi enam kätte* üksainus kord Jämajast (Andrei Kuldsaar), ütlust *Kus pole kodu kedagi, sääl pole majas midagi* ainult kord Karjast (Lilia Briedis), ütlust *Kui leib on luku takka, siis töö aja takka* ainult kord Kihelkonnalt (Olli Jõgever), ütlust *Kui ahnus kerjab, siis kurat naerab* ainult kord Kaarmast (A. Töll) jne.

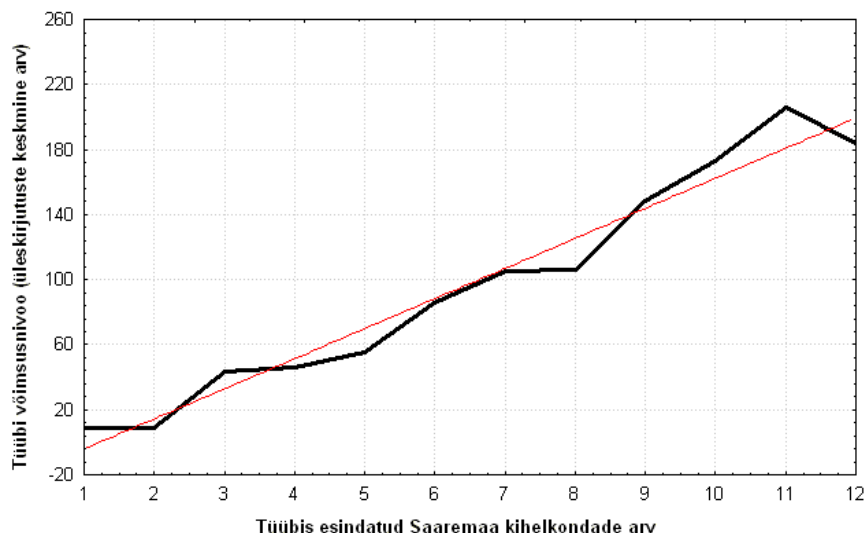
Selliste ainukordsete arhiivitekstide folkloorset tausta on enamasti raske kindlaks teha. Igatahes on nende taga mingid folkloori ja mittefolkloori piiril asuvad üksused. Nad võivad olla väga piiratud ulatusega lokaaltraditsiooni kajastised. Nad võivad tuleneda üleskirjutaja meeleeekstistest, mille tulemusel traditsioonis olelevaist vormistereotüüpidest või “legodest” pannakse kokku traditsioonis olematuid hübriide umbes samal viisil nagu meelega konstrueeritud vanasõnanaljades *Käsi peseb kätt, ühed mustad mõlemad, Parem rikas, aga terve kui vaene, aga haige jts*. Nad võivad olla üldtuntud vanasõnade või vanasõnaperekondade “pojad”, mis pole oma vanematega eriti üht nägu: näiteks omaette vanasõnaks loetud *Kui jaanipäeval saab härg juua, siis mihklipäeval ep saa lammas juua* (EV 2358), mille ainus üleskirjutus pärineb Põidest Aleksander Tustitilt, on ilmselt võimsa kalendrivanasõna EV 5222 (*Kui küünlapäeval saab härg räasta alt juua, siis maarjapäeval ei saa kukkki*) mutantne järeltulija.

Teisalt võib “Saaremaa vanasõna” olla hiigellaia levikuga. Näiteks:

- Vanasõna *Kus suitsu, seal tuld* (EV 10650) üles kirjutatud 8 Saaremaa kihelkonnast, tervikuna 46 Eesti kihelkonnast, teda on registreeritud 4 läänemeresoome rahval (soome, eesti, karjala, vadja — PS 211) ja ta on ungari parömioloogi **Gyula Paczolay** andmeil tuntud kõikekokku 54 Euroopa rahval, lisaks araablastel, hiinlastel, jaapanlastel, uiguuridel jne. (GP 1).
- Piiblist pärinevat ütlust *Kuidas ~Mida külvad, nõnda ~seda lõikad* (EV 5150) on üles kirjutatud 4 Saaremaa kihelkonnast, üleüldse 27 Eesti kihelkonnast, ta on tuntud ka teistel läänemeresoome rahvastel peale liivlaste (PS 58) ja kõikekokku 52 Euroopa rahval ning ka araabia, pärsia, sanskriti, hiina, jaapani allikais (GP 2).
- Vanasõna *Haukuja koer ei hammusta* (EV 877) on üles kirjutatud 5 Saaremaa kihelkonnast, üldse 40 Eesti kihelkonnast, ta on tuntud kõigil läänemeresoome rahvastel (PS 24) ja kokku 51 Euroopa rahval ning lisaks araabia, pärsia, birma, hiina, jaapani allikais (GP 3).

Need jt. võimsad, laia levikuga vanasõnad moodustavad omamoodi klassika, mida on hästi sageli vaja läinud ja mis oma metafooride ja vormelite poolest on tundunud paeluvatena pea kõikjal, kus nad iganes on tuntud, ja nad kipuvad olema ka arhiivimaterjalis esiplaanil pea kõikjal, kus nad on tuntud. St. kui vanasõna on tugevama esindusega Eestis tervikuna (ja ka rahvusvaheliselt), on ta keskeltläbi tugevama esindusega ka Saaremaal ning vastupidi (vt. alljärgnev joonis ja arvanded).

Vanasõna saarenaise levikuulatuse võrdlus tervikvõimsusega

Tuntus Saaremaal (khk-de arv)	Mitu sellist vanasõna arhiivis	Arhiivitekstide summa rühmas	Tüübi keskmine võimsusnivoo
1	1290	10850	8.4
2	289	2635	9.1
3	120	5185	43.2
4	91	4192	46.1
5	57	3177	55.7
6	52	4481	86.2
7	40	4212	105.3
8	28	2981	106.5
9	22	3260	148.2
10	18	3110	172.8
11	8	1650	206.3
12	8	1470	183.8

Nõnda võivad traditsioonikandjaile endile “kõige saaremaalisematena” tunduda eelkõige need ütlused, mis tegelikult on Saaremaale kõige vähem spetsiifilised ja tuntud üle Eesti ja/või üle Euroopa ja/või üle ilma.

Kuid võimas, ülemaaliselt tuntud vanasõna (või ka mõistatus, laul vm.) ei käibi Eesti eri kohtades täpselt samas vormis ja eri paikkonnist pärinevate üleskirjutuste erinevused ei taandu lihtsalt murdeerinevustele. Üsna tavaline on nt. selline pilt, et vanasõnal on mingi (tavaliselt põhjaeestiline) “üldvorm” ning Põhja-Eesti keskosas tarvitataksegi ainult seda üldvormi, kuid perifeersemailt aladelt on üles kirjutatud paralleelselt üldvormi kui ka spetsiifilisi paikkondlikke vorme e. nn. lokaalredaktsioone. Lokaalredaktsioonid on tavaliselt markantsemad neis kohtades, kus tüübi paikkondlik võimsusnivoo tervikuna on küllalt kõrge: kui nt. mingist vanasõnast on Saaremaa kirjapanekuid üldse vähe, siis saaremaalistest “omavormi” harilikult pole.

Teisalt on kindlasti olemas vanasõnu (nagu ka muud folkloori), mille levik Eestis piidubki teatud kitsamate või laiemate aladega ja üleskirjutuste puudumine ülejäänud aladelt ei seletu kogumistöö hõredusega (kuigi mõndagi seletub ka hõredusega). Kui jutt on konkreetselt “Saaremaa vanasõnadest”, siis ilmselt on olemas ütlusi, mis on tuntud olnud näiteks

- 1) ainult Saaremaal;
- 2) ainult Saaremaal ja Hiiumaal;
- 3) Saaremaal ja mandri-Eesti läänerrannikul;
- 4) Saaremaal ja mandri-Eesti loodeosas;
- 5) piki Eesti mereranda ja saartel;
- 6) Lõuna-Eestis laias mõttes, sh. Pärnu- ja Saaremaal;
- 7) mitmes üksteisest kaugel asuvas perifeerses koldes, sh. Saaremaal jne.

Nood kaks ainetüüpi — 1) suurte vanasõnade saaremaised lokaalvormid ja 2) piiratud levikuga ütled, mille peamine levikuala (või üks levikualadest) on Saaremaa — kehastavadki kõige selgemalt puhtsaaremaalist kvaliteeti eesti vanasõnavaras ja neist püüamegi järgnevas näiteid tuua. [Eriti varasemate kirjapanekute keel pole täpne murdekeel, vaid murde ja kirjakeele segu. Siinseis näidetes on tekstid siiski toodud enam-vähem sellises vormis, nagu nad on kirja pandud, ega ole hakatud tõlkima neid murdekeelde, nt. asendama õ-tähti ö-dega vmt.]

2. Laia levikuga vanasõnade saaremaalisi lokaalredaktsioone

EV 59

Saaremaalise (ja üldse läänepoolse) levikuga vorme: *Anna aega, aeg annab ead nõu* (Muh). *Anna aega, aeg annab hea nõu* (Pha).

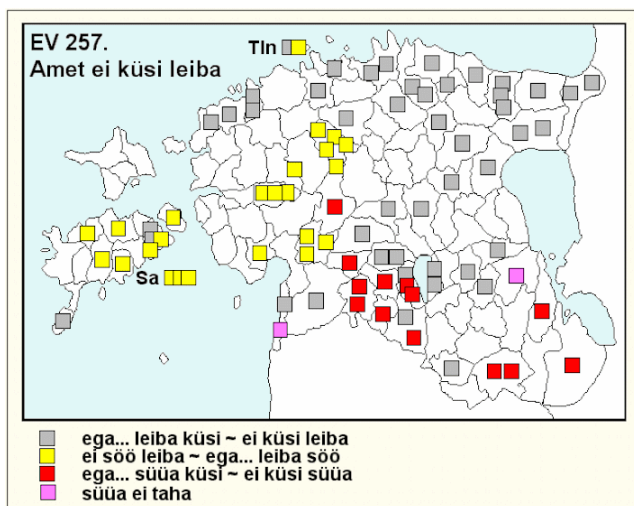
Ütluse domineeriv põhivorm on *Aeg annab head nõu*.

EV 139

Saaremaalisi (ja üldisemalt läänepoolseid) vorme: *Härg saab viimaks jänese taga* (K_{rj}?). *Härjad saavad jäneseid kätte* (VII). *Äks ärg soab ikka jänese käde* (Pöi). *Kes teab, millal härg jänese kätte saab* (Muh).

Võrdluseks:

- 1) “laias mõttes keskeestilistes” vormides räägitakse, et härg jõuab sinna(samasse), kuhu jäneski, nt.: *Härg saab sinnasamasse, kus jäneski* (Plt);
- 2) kagueestilistes vormides nimetatakse härga laiskaks ja jänest virgaks: *Laisk härg saa ka virgale jänesele järgi* (Kan). *Laisk härg lätt virgale jänesele järgi* (Vas). *Laisk härg saa virgalõ jänesele pia järge* (Se). Vrd. ka *Laisk susi saa kah virgale jänesele järgi* (Vas);
- 3) vormid, kus härg saab jänesele järele vähemalt saksa, kuninga või isanda laual, on nähtavasti samuti lõunaestilised, nt.: *Ärg saab jänesele perra, kui enne, siis esanda lavval* (Nõo).

EV 257

Läänepoolseis (sh. saaremaalistes) vormides amet ei söö leiba, nt.: *Amet äi söö leiba* (Pha). *Ega amet leiba söö* (Sa). *Ükski amet ei söö leiba* (Pöi).

Võrdluseks:

- 1) põhjaestilised “üldvormid”, kus amet ei küsi leiba, nt.: *Amet ei küsi leiba* (Vai). *Ega ammet leiba küsi* (Pil). *Ei amet leiba küsi* (Kad);
- 2) eelkõige Mulgis levinud vormid, kus amet ei küsi süüa, nt.: *Ega ammat süüvä ei küsi* (Hls). *Ega amet ei küsi süüvä* (Hel). *Ammet ei küsi süüa* (Krk).

EV 291

Saaremaa esindab “laialt loodepoolset” ütlemissviisi, mille tunnuseks mandril on *tüdineb andja*, Saaremaal aga peamiselt *andja tüdib*: *Andija tüdib, aga võttija ei tüdi* (Kaa). *Andija tüdib, äga vastuveitja äi tüdi ää mette* (Pha). *Andija tüdib, millal tahtja tüdib* (Krkj?). *Andja tüdib, aga tahtja ei ialgi* (Krkj). *Ennemini tüdib andja kut saaja* (Krkj).

Võrdluseks:

- 1) “laialt idapoolses” üldredaktsioonis andja ise väsis, nt.: *Väsis andja, ei väsi vastavõtja* (Hlj). *Andja väsis ärä, vastavõtja ei iialgi* (Rõu). *Ega võtja ei väsi, kui andja ei väsi* (Trm);
- 2) “laialt lõunaestilistes” vormides (u. Pärnu-Kodavere joonest lõuna pool) väsis andja käsi: *Andje käsi väsis ärä, võtje käsi ei väsi kunagi* (Hel). *Ega vastavõtja käsi ei väsi, anja käsi väsis* (Võn). *Võtja käsi ei väsi, andja käsi väsis är* (Vas). *Ega küsija suu ei väsi, aga andja käsi väsis* (Hää).

EV 1595

Saare- ja hiiumaalisi vorme: *Ega hunt pesa juures paha ei tee* (Vll). *Egas unt oma pesa juures pahap tee* (Ans). *Hunt ei tehje oma pesa juures mitte paha* (Krkj?).

Võrdluseks:

- 1) Põhja-Eesti tavavormides hunt ei murra: *Ega unt pesa ümmert murra* (Ksi). *Ega huntki pesa juurest murra* (Kuu). *Ega hunt pesa ligidalt murra* (Pal);
- 2) Lõuna-Eesti vormides susi ei murra v. ei võta v. ei söö: *Susi ei murra pesä lähist* (Hel). *Susi ei võta kah säält, kos ta pesa om* (Ote). *Susigi ei süü' pesa lähketsist* (Räp).

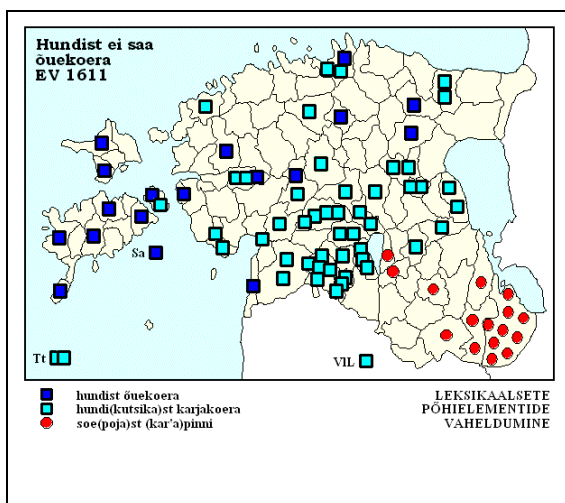
EV 1610

Saaremaa (ja mõnede muude läänepoolsete) vormide tunnussõnaks on *hirm*: *Hundil on ühe mihe jõud, aga üheksa mihe hirm: karul on ühe mihe hirm, aga üheksa mihe jõud* (Ans). *Undil on üheksma mehe irm ning ühe mehe jõud* (Khk). *Karul o üheksa mehe rammu ja ühe mehe irm, undil o üheksa mehe irm ja ühe mehe rammu* (Muh).

Võrdluseks:

- 1) kirde-eestilisi vorme (tunnuseks paar *ramm — meel*): *Karul on üheksa mehe ramu, aga ühe mehe meel, aga hundil on ühe mehe ramu ja üheksa mehe meel* (Rak). *Undil on üeksa mehe miel ja ühe mehe ramo, karol on üeksa mehe ramo ja ühe mehe miel* (Vai);
- 2) lõunaestilisi vorme (tunnuseks paar *jõud - süda*): *Soel olna ütessä mehe südä ja üte mehe jõud, aga karul olna jälle üte mehe südä ja ütessä mehe jõud* (Ran). *Karol om ütsä mehe joud ja üte mehe süä, a soel om üte mehe joud, a ütsä mehe süä* (Se).

Samade kujunditega vormelid on käibel ka mõistatustena.

EV 1611

Saartele ja Lääne-Eestile iseloomulikke vorme (uuemaid tekste ka Vi, Jä alalt; tunnussõna *õuekoer*): *Hundist ei saa õuekoera* (Põi). *Ei hundist saa õuekoera* (Khk). *Kes teeb hundist õuekoera* (Krkj?).

Võrdluseks:

- 1) eriti Kesk-Eestis ja Mulgis levinud põhiredaktsiooni vorme: *Hundist ei saa karjakoera* (SJn). *Ega hundist karjakoera ei saa* (Pst). *Ei sua undist karjakoera* (Kod). *Hundist ei kasvata keegi enam karjakoera* (KJn). *Kost hundist karjakoer saab* (Trv);

- 2) kagueesti (eriti Võ, Se, ka TaL) vorme: *Saa-ai soest kar'apinni* (Se). *Soepojast ei saa kar'apinni* (Rõu). *Saa-ei' soe pojast kar'apinni, susi om, mõtsa vaht* (Se).

EV 1618

Tunnuslikult saaremaalisi (ja üldse läänepoolseid) vorme:

- 1) *Koer ajab küll karva, aga mitte viisi* (Kaa). *Koer ajab karva, mitte viit* (Kär). *Koer ajab karva, aga ei jäte mitte viit maha* (Kaa);
- 2) *Koer aab karva, aga ei aja ametid* (VII). *Koer ajab karva, aga mitte ametit* (Pha). *Koer aeab karva, ei jäta ametid* (Krj?). *Koer ajab karva, aga kus ameti jätab* (Jäm). *Koer ajab küll karva, aga ametid ei unusta* (Krj). *Koer ajab küll karva, ei kauta ametid* (Sa). *Koer ajab küll karva, aga ametid vahetab arva* (Pöi).

Tüübi variaabluspilt tervikuna on väga kirev. "Tegelaseks" on hunt või koer, kes küll heidab ~ajab ~muudab ~kaotab ~viskab ~jätab karva, kuid mitte viisi ~moodu ~ametit ~kombeid ~meelt ~hammast ~tegusid ~värvi.

EV 1619

Tüüpiliselt saaremaalisi vorme (tunnussõnauhend *ei söö liha*): *Koer ei söö koera liha* (Pöi). *Koer koera liha äi söö* (Krj). *Kump koer teise liha sööb* (Mus). *Korp korbi silma äi noki, unt unti äi murra, koer koeraliha äi söö* (Pöi). *Ega hunt ep söö hundi liha mette* (VII).

Võrdluseks:

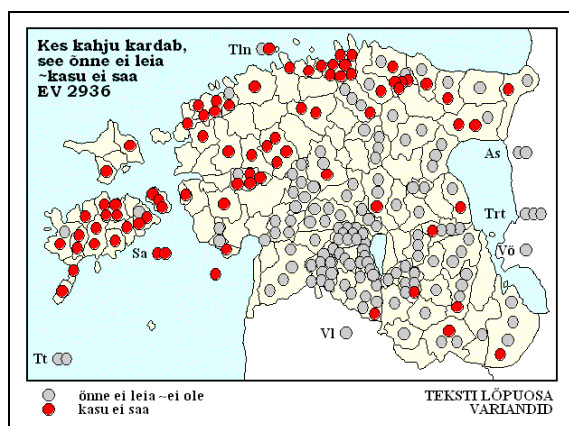
- 1) põhjaeestilis-mulgilise tavareduktsiooni vorme: *Ega hunt hunti murra* (VNg). *Unt ei murda unti* (SJn); *Ega teine hunt teist ära ei murra* (Aud). *Kunas hunt hunti murrab* (Trv). *Millal üks hunt teise ära murrab* (Hls);
- 2) puhtlõunaeestilisi vorme: *Susi ei murra sutt* (Hel). *Susi sutt kunagi ei purõ'* (Räp). *Susi sutt ei süü* (Se).

EV 1661

Tunnuslikult saaremaalisi (ja üldse läänepoolseid) vorme: *Räägi hunti, hunt siinsamas* (Krj). *Räägi hundist, hunt siin* (Khk). *Räägi hunti, ta ise siinsamas* (Sa). *Räägi hundist, hunt õues* (Pöi).

Võrdluseks:

- 1) Põhja-Eesti põhivormid on *Kus hunti räägitakse, seal hunt ~ta on*; *Kus (sa) hunti räägid, seal hunt ~ta on* jts.;
- 2) mulgipäraseid vorme: *Kun unti kõneldes, sääl unt om* (Trv). *Kus hunti kõnelts, seal hunt esi om* (Krk). *Kus hunti kõnelat, seal hunt on* (Trv);
- 3) kagueestilisi (TaL, Vö) vorme: *Kui sutt kõneldes, om susi kah lähükäsen* (San). *Ku soest kõnõldas, ega ta sõs kavven ei olõ* (Rõu). *Ole-ei susi kavveh, kui teda kõnelet* (Vas?). *Ega sõs susi kavvõn ei olõ, kui tedä kõnõldas* (Ote). *Kui sutt mälehtedäs, ega sõs susi kavveh ei ole* (Räp);
- 4) rannaestilisi (eriti Kuu, Hlj) vorme: *Susi siel, kus mainida* (Kuu). *Susi sääl, kus mainitasse* (Lüg). *Kus susi manata, sääl susi on* (Hlj).

EV 2936

Selle vanasõna üleskirjutused jagunevad lause lõpuosa sõnastusvormi järgi kahte üsna selgesse lokaalredaktsiooni: *Kes kahju kardab, see kasu ei saa* jts. vormid on laialt loodelise levikuga ning *Kes kahju kardab, see õnne ei leia* jts. laialt kagulise levikuga.

Toome esimesest redaktsioonist mõned Saaremaa näited: *Kes kahju kardab, see kasu saa* (Kaa). *Kes kahju kardab, see kasu ei saa* (Muh). *Kes kahju kardab, see kasu ialgi ei saa* (Pöi).

EV 3352

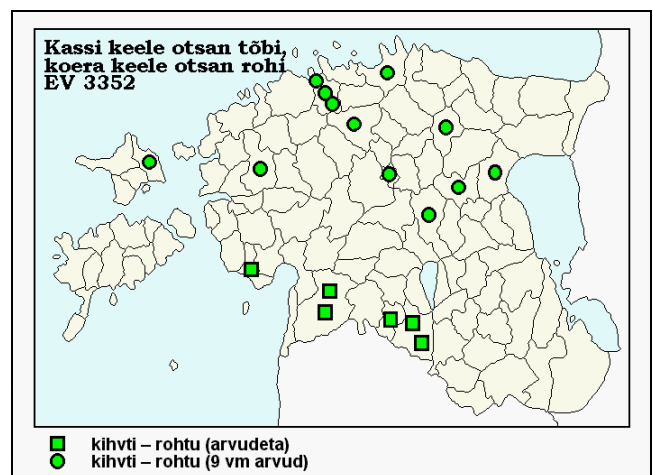
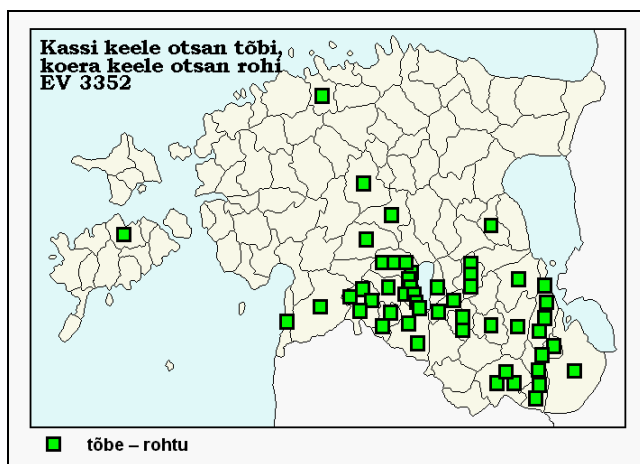
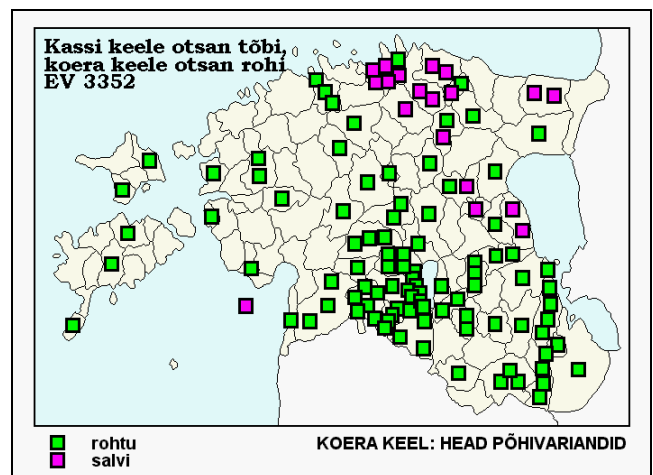
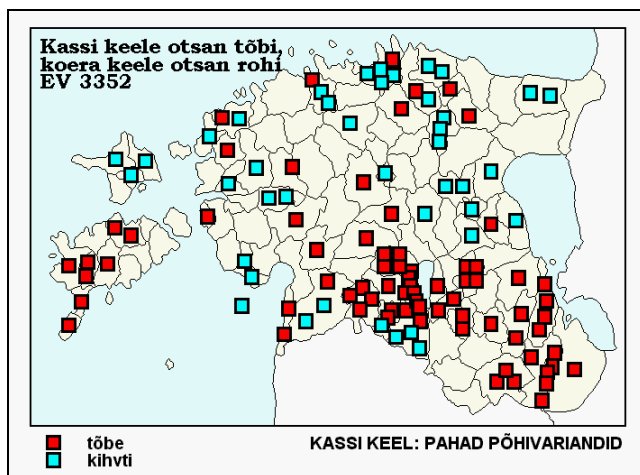
Saaremaaliste (ja üldse läänepoolsete) vormide tunnussõna on *ohtu*, mis võib eri tekstides tähendada nii halba (tõbe, hädaohtu vmt.) kui ka head (rohtu, ravivahendit); viimane tähendus on eriti kitsalt ja selgelt läänepoolne: *Kassil üheksa tõbe, koeral üheksa ohtu* (Kär). *Koera keele peel üheksa ohtu, kassi keele peel üheksa tõbe* (Khk). *Kassi karva otsas on üheksa tõbe, aga koera karva otsas on üheksa ohtu* (Kaa). *Kassil üheksa ohtu, koeral üheksa rohtu* (Jäm). *Koeral üheksa ohtu keele peel* (Mus). *Koera keele peal on üheksa ohtu, kassi keele peal kaheksa katku* (Pöi).

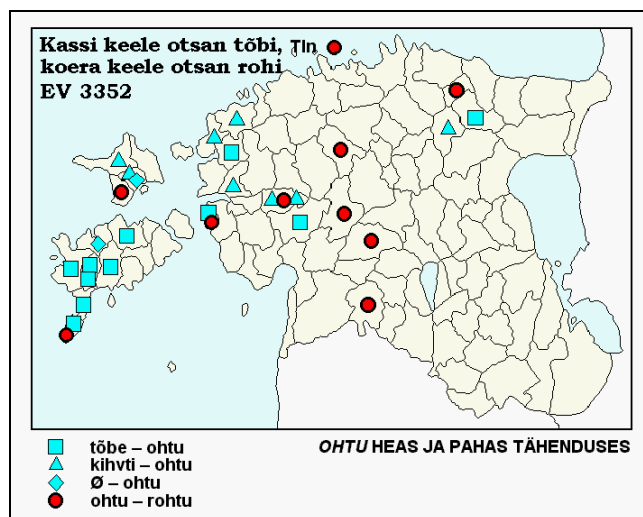
Võrdluseks:

1) Põhja-Eesti tavalisimad vormid kätkevad ühendeid *üheksa kihvti* (uuemais üleskirjutustes enamasti *mürki*) — *üheksa rohtu*: *Kassi keele peal on üheksa kihvti, koera keele peal üheksa rohtu* (Kuu). *Koera keelel on üheksat sugu rohtu, kassi keelel üheksat sugu kihvti* (VMr). *Kassi keele otsas olevat üheksat sugu kihvti* (Äks). *Koera keelel üheksat rohtu, kassi keelel üheksat mürki* (Kõp);

2) “laialt kirde-eestilistes” vormides (Virumaal ja sellega külgenevail Jä, Ha ja TaP aladel) on koera suus seitse v. sada v. üheksa salvi: *Koera suus on seitse salvi, kassi suus on kümme kihvti* (Iis). *Koera keeles on sada salvi, kassi küündes küllalt kihvti* (Jõh). *Koeral üheksa salvi keelel, kassil üheksa kihvti keelel* (Kod);

3) Lõuna-Eesti tavavormides arvud puuduvad ja tunnuslik sõnapaar on *tõbi* — *rohi*: *Kassi keele otsan um tõbi, pini keele otsan rohi* (Rõu). *Peni keele otsan rohi, kassi keele otsan tõbi* (Rõn). *Koera keele otsan rohi, kassi keele otsan tõbi* (Pst).

EV 3800

Saaremaalisi (ja üldse läänepoolsemaid) vorme: *Kingit obuse ammast üi vaadeta* (Pöi). *Kingitud hobuse hambud ära vaata* (Kaa). *Kes kingit obuse ammast ilmaski vaatab* (Kri).

Võrdluseks:

- 1) põhjaeestilisi tavavorme: *Kingitud hobuse suhu ei vaadata* (VMr). *Kingitud hobuse suhu ei vaata ükski* (SJn). *Kingitud hobuse suhu ei pea vaatama* (Koe). *Kes kingitud hobuse suhu vaatab* (Kuu);
- 2) lõunaeestilisi tavavorme: *Kingitu obese suhu ei kaeta* (Ran). *Kingitü hobese suvve ei kae kiäki* (Kam). *Kingit obese suhu ei kästä kaia* (Hel). *Kes kingidü hobösö suhvõ kaes* (Rõu).

EV 3902

Saaremaalisi (ja üldse läänepoolseid) vorme (tunnussõnaks *koer*): *Lase koer kirku, koer läheb kantsli* (Pha). *Lahe koer kirku, ta lihab viimaks kantsli peele ka* (Jäm). *Lase koer kerku, siis ta tahab kantsli peale koa soaja* (Pöi). *Aita koer kerku, siis aita ta kantsli ka* (Kri). *Võta koer kirku, läheb kantsli peale* (Khk).

Võrdluseks:

- 1) mulgipäraseid vorme (tunnussõnaks *kits*): *Lase kits kirikude, kits lätt kantslede* (Hel). *Lase kits kirikus, kits lää kantsles kah* (Krk). *Lase kits kirikuse, sös lääb ka viimati kantslese* (Trv). *Lase kits kirikuse, kits taab siss ka kantslese* (Pst). *Lase kits kirikusse, kits ronib kantslisse* (Hls);
- 2) segase levikupildiga kirjandusemõjulise kuradi-redaktsiooni näiteid: *Lase kurat kirkusse, siis lähab ta ka kantslesse* (SJn). *Lasä kurat keriku, kurat tahab viel kantsli piale saada* (Rak). *Kutsu kurat ker'gude, lääb kantslide kah* (Ran).

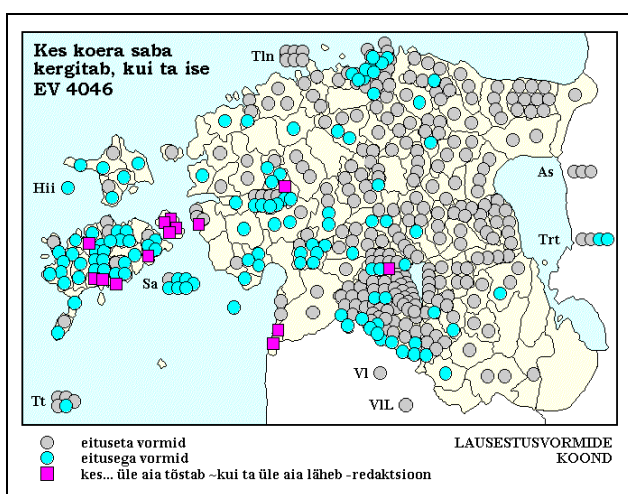
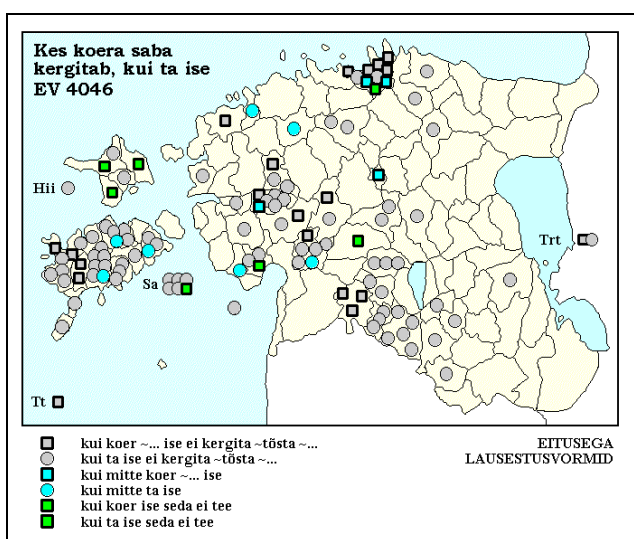
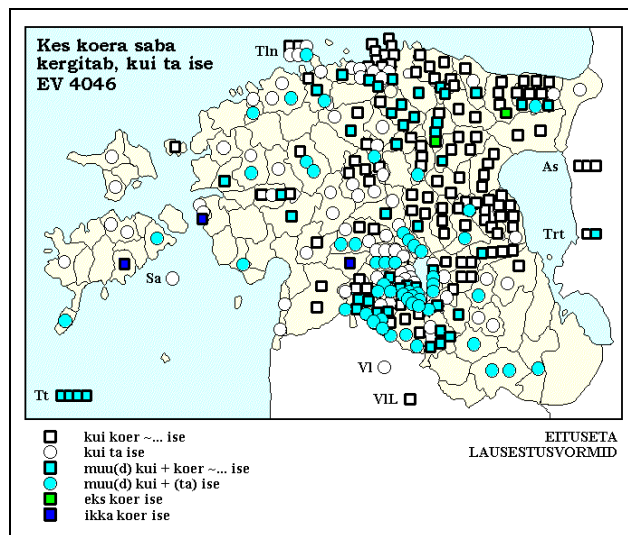
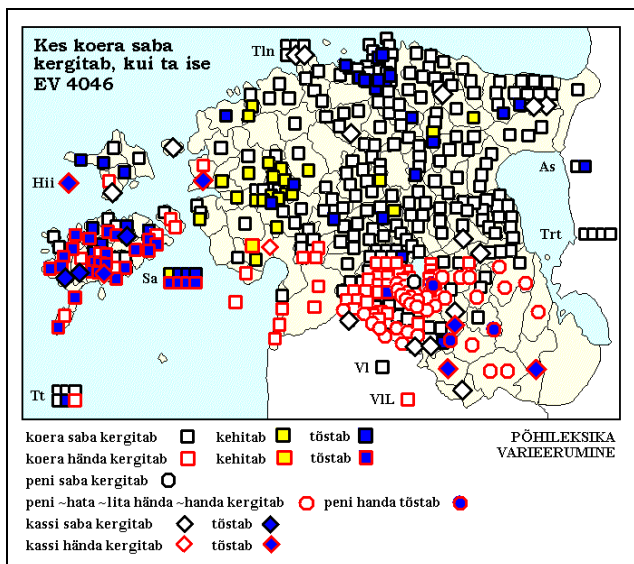
EV 4046

Saaremaalisi vorme:

- 1) *Kes koera ända tõstab, kui temap tõsta ise* (Ans). *Kes koera saba tõstab, kui ta ei tõsta teda ise* (Kaa);
- 2) *Kes koera ända tõstab, kui ta üle aja läheb* (Kaa). *Kes koira ända kergitab, kui ta üle aia leeb* (Pöi); *üle aia mineku* v. *üle aia tõstmise* vorm on tuntud ka Lääne-Eestis laiemalt.

Võrdluseks:

- 1) põhjaeestilisi "üldvorme": *Kes koera saba kergitab, kui koer ise* (MMg). *Kes koera saba kergitab, kui ta ise* (Kei). *Kes koera saba kergitab muud kui koer ise* (JJn);
- 1) mandri-lääne-eestilisi erivorme: *Kis koera saba kehitab, kui ta ise* (Pld). *Kes koera saba kehitab, kui ta ise ei kehita* (Mär);
- 2) pärnu- ja mulgimaiseid (ning üldisemalt lõunaeestilisi) erivorme: *Kes koera hända kergitab, kui ta mitte ise* (Tor). *Kessi koera anda kergites, kui koer esi* (Hel). *Kes peni händä kergites, ku ta esi* (Trv).

EV 4086

Saaremaaliste vormide tunnussõna on võõras: *Koer augub sõnni, kut võõras tuleb* (Pha). *Koer haugub, kunni võõras tuleb* (Kaa). *Niikaua koer augub, kut võõras tuleb* (Mus). *Koer ikka sõnni augub, kut võõras tuleb* (Pöi). *Koer haugub, võõras tuleb* (Kaa). *Ega koer siis haugu, kui võõras ei tule* (Pha).

Võrdluseks:

Näiteid Põhja-Eesti üldredaktsiooni vormidest: *Koer haugub, kuni külaline tuleb* (Vän). *Koer haugub seni, kui külaline tuleb* (Vig). *Seni koer auk, ku külaline tule* (Krk). *Koer haugub niikaua, kui külaline tuleb* (Mär). *Niikaua koer augub, kui külaline tuleb* (Kul).

Vanasõna on Ida-Eestis nõrgalt esindatud, eriti vähe üleskirjutusi on TaL, Võ ja Se alalt.

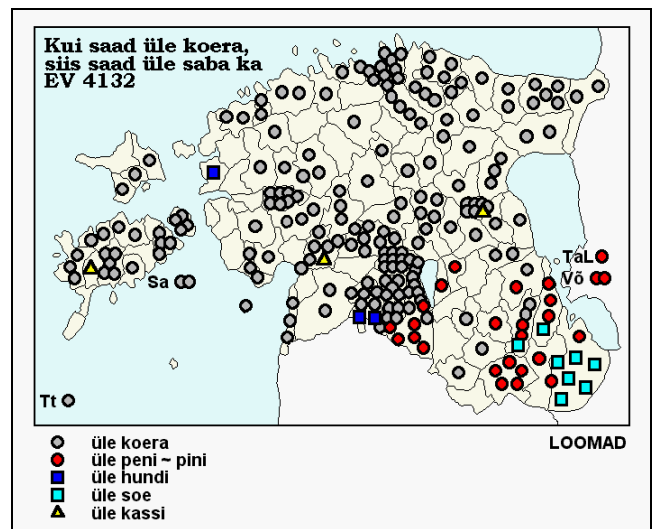
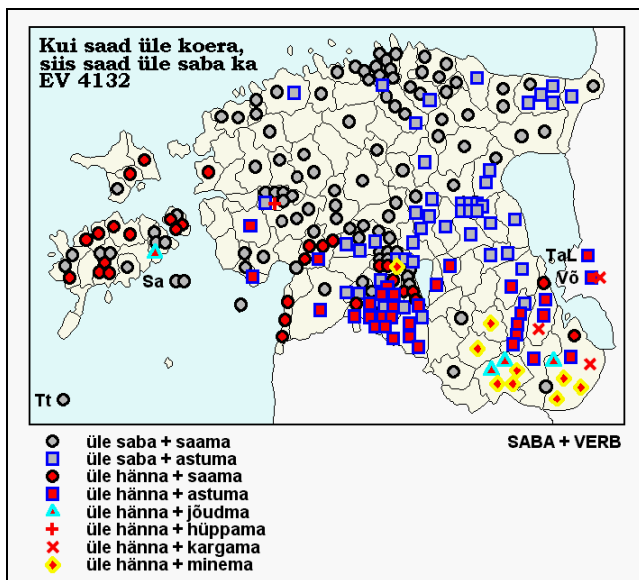
EV 4132

Saaremaalisi (*koer + händ*) vorme: *Kui saad üle koera, siis saad ka üle hännna* (Kaa). *Said üle koera, ju siis üle äнна koa soad* (Pöi). *On üle koera saand, jo siis ka üle hännna saab* (VII). *On üle koera saadud, siis saab üle hännna ka* (Khk). *Kes saab üle koera, saab ka üle hännna* (Krij).

Võrdluseks:

1) Põhja-Eesti põhiredaktsiooni (*koer + saba*) kuuluvaid vorme: *Olen üle koera saanud, saan üle saba ka* (SJn). *Kui soad üle koera, siis soad üle saba ka* (Ris). *Oled üle koera saand, saad üle saba ka* (Hlj). *Kui saab üle koera, saab üle sava ka* (Pär). *Kui on saadud üle koera, küll siis ka üle saba saab* (Ann). *Kes saab üle kuera, sie saab kua üle sava* (Iis). *Kui oled üle koera astund, sis astu ka üle saba* (SJn);

2) lõunaestilisi (*peni + hand*) vorme: *Kui sa üle peni astut, siis astu üle anna ka* (Puh). *Olet üle peni astunn, astu üle anna kah* (Hel). *Ku üle pini kargat, sõs karga üle pini hanna kah* (Räp). *Jovvat sa üle pini, sõs jovva kah üle pini hanna* (Rõu). *Olõt üle pini lännü, sõs mine kah üle pini hanna* (Rõu).

EV 4360

Saaremaa erivorm näib kätkevat sõna *rublamees*: *Kes kopikast ei korja, see rublameheks ei saa* (Muh). *Kes kopikuid ei korja, see rublameheks ei saa* (Khk).

Võrdluseks:

- 1) valdav üldvorm: *Kes kopikat ei korja, see rublat ei saa*;
- 2) Pärnu- ja Viljandimaal (eelkõige Mulgis) on sagedased *koguma*-verbiga vormid, nt. *Kes kopikut ei kogu, sii rublat ei saa* (Pst);
- 3) eriti uuemais Lõuna-Eesti tekstides korduvad *nägema*-verbiga vormid: *Kiä kopikat ei korja, tuu rubla ei näe* (Har). *Kes kopikat ei hoia, see rublat ei näe* (San). *Kes kopikat ei kogu, see rublat ei näe* (Rõn);
- 4) 1930-ndate aastate üleskirjutustes kohtab vorme, kus *kopika* asemel on *sent* ja *rubla* asemel *kroon*: *Kes senti ei korja, sii krooni ei saa* (Nõo). *Kes senti ei hoia, see krooni ei saa* (Rak);
- 5) A. Thor Helle grammatikas (1732) esineb *veeringu* ja *taalriga* vorm: *Kes weringit ep hoia, se ep saa ellades taalrit kokko*.

EV 4910

Saaremaalisi erivorme:

- 1) *Ei kurt ei kuku kuusest kaugele* (Khk). *Kurt ei kuku kuusest kaugele* (Põi). *Käbi ei kuku mitte kuusest kaugele* (Muh);
- 2) *Käba ei kuku kannust kaugele* (Kaa).

Võrdluseks:

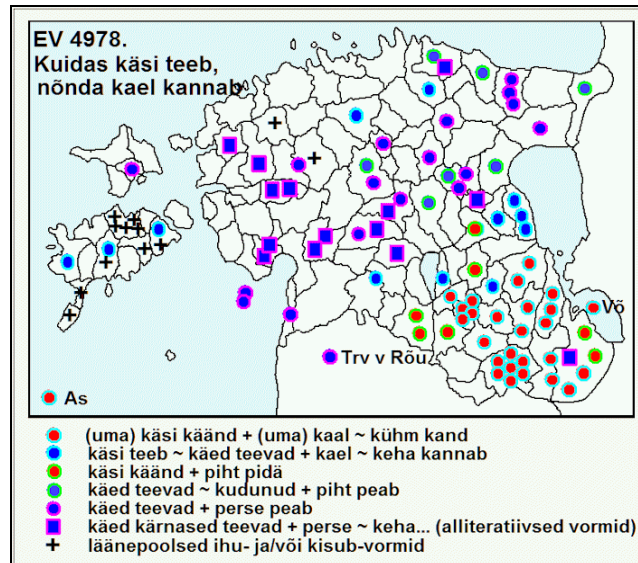
- 1) ülemaalise üldredaktsiooni näiteid: *Käbi ei kuku kannust kaugele* (Pai). *Ega käbi kannust kaugele kukku* (Vai);
- 2) lõunaestilisi vorme: *Kuku ei kuku va kannust kaugõhe* (Ote). *Kukk ei sadana kannust kaugele* (Nõo). *Kukk sata-õi' kannust kavvõdalõ* (Rõu).

EV 4978

Saaremaaliste (ja üldse läänepoolsete) erivormide tunnussõna on *kisub*: *Kudas käed teevad, nõnda perse kisub* (Põi). *Kuida käed teevad, nõnda ihu kisub* (Kaa). *Kuida käed teinud, nõnda ihu elab* (Krj).

Võrdluseks:

- 1) põhjaeestilised tavavormid on nt. *Kuda käed teevad, nõnda perse peab* (Pai). *Kuda käed teevad, nõnda piht peab* (Lai);
- 2) lõunaeestilised tavavormid on nt. *Uma käsi käänd, uma kaal kand* (Urv). *Miä uma käsi käänd, tuud uma kaal kand* (Rõu). *Oma käsi käänd, oma piht pidä* (Hel).

EV 5181

Saaremaalisi vorme (tunnussõnaks *pihta*):

- 1) *Küsija suu pihtap lööda* (Muh). *Küsija suu pihta äi löö keskid* (Pha). *Küsija suu pihta kunagi ei lööda* (Pöi). *Kes küsija suu pihta lööb* (Sa);
- 2) *Küsija suu pihta ei lööda, aga võttija käe pihta lüüakse* (Kaa). *Võtja kää pihta lüüasse, aga küsija suu pihta äi lööda* (Khk). *Kes küsija suu pihta lööb, aga vettaja käe pihta lüüakse* (Kaa). *Kes küsija suu pihta lööb, aga võtja näpu pihta lüüakse* (Kär).

Võrdluseks:

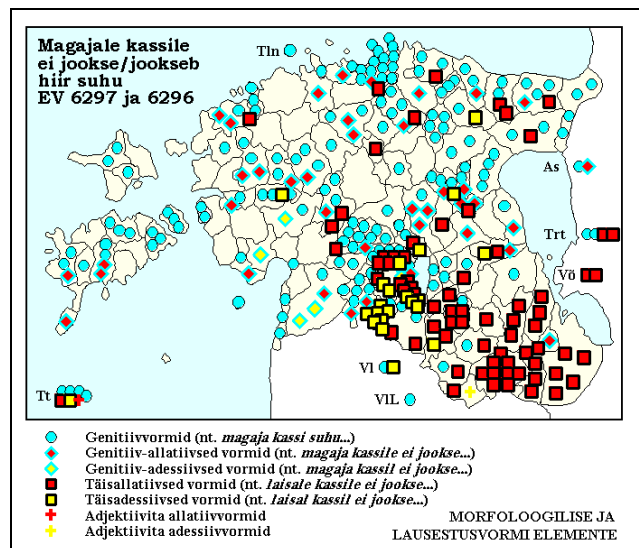
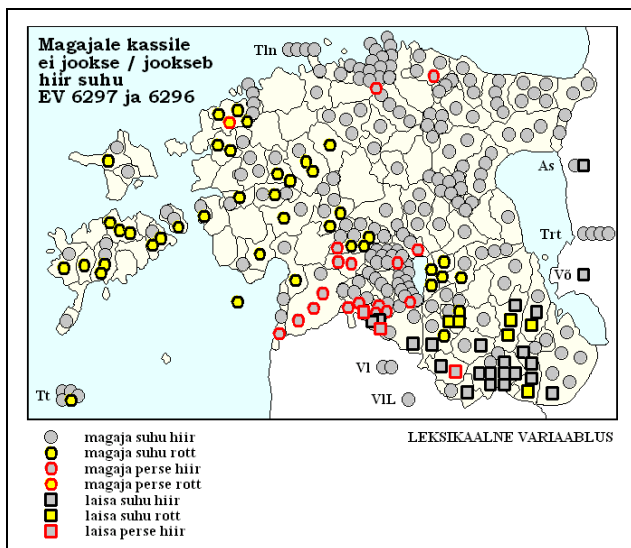
- 1) ülemaalse põhiredaktsiooni näiteid: *Küsija suu pääle ei lööda* (Hls). *Ega küsija suu peale lööda* (Pai). *Küsija suu peale ei lüüa, võtja käe peale lüüakse* (Lai). *Ega küsija suu peal ei lööda, aga võtja käe peale lüüakse* (Pil);
- 2) mulgipäraseid (ka laiemalt lõunaeestilisi) vorme: *Küsija suu pääle ei löö kennigi* (Trv). *Küsija suu pääle ei löö keegi, aga võtja käe pääle lüüakse* (Hel);
- 3) kagueestilisi vorme: *Küüsijä suuhtõ ei lüvvä* (Se). *Ega küsija suhte kea ei löö* (Vas). *Küsijä suuhtõ kiä ei lüü', pallõja pääd kiä ei kaku'* (Plv). *Küsijä suhu kiä lüü-ei, kumardaja pääd kiä kaku-ei* (Rõu). *Küsijäle lüvvä-i päähe, kumardajal kakasta-i kaala* (Se);
- 4) vist puhtsetulised erivormid: *Küüsijä päähe lüvvä-i* (Se). *Küsijäle lüvvä-i päähä* (Se).

EV 6297 ja 6296

Saaremaa esindab siin redaktsiooni, mis oma leviku üldkontuuri poolest on "laialt lääne-eestiline ja ulatub isegi Lõuna-Tartumaa läänepoolseisse kihelkondadesse: *Magaja kassi suhu ei jookse rott* (Muh). *Egas magaja kassi suhte rott äi joose* (Krij). *Magaja kassi suhu ei tule mitte rott* (Pöi).

Võrdluseks:

- 1) praktiliselt ülemaalse levikuga "üldredaktsioon": *Magaja kassi suhu ei jookse hiir* (VNg). *Magaja kassile ei joose hiir suhu* (Hls). *Ega magaja kassile iir suhu ei jookse* (Pal);
- 2) tüüpiliselt pärnu- ja mulgimaiseid vorme: *Magaja kassi perse iir ei jookse* (Hää). *Ega laisa kassi perse iir ei joose* (Hls);
- 3) tüüpiliselt kagueestilisi (TaL, Võ) vorme: *Laesale kassile ei joose rott konagi suvve* (Ote). *Joosõ-ei laisalõ kassilõ hiir suuhõ* (Rõu).

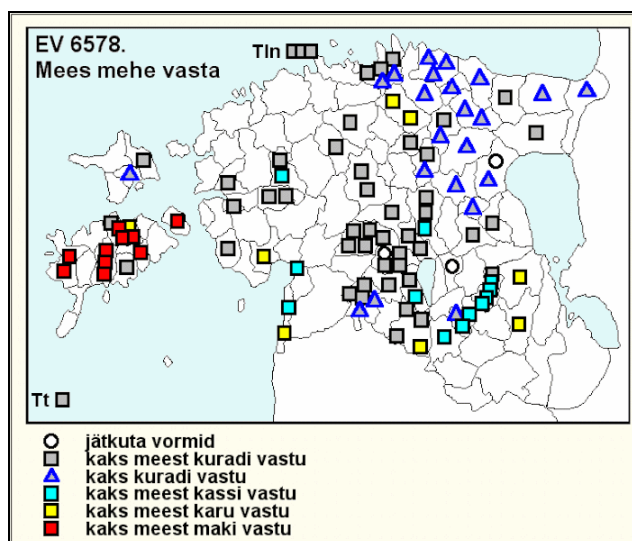

EV 6578

Selgelt saaremaaline erivorm on *Mees mehe vastu, (aga) kaks meest maki vastu* (10 teksti 5 Saaremaa kihelkonnast).

Võrdluseks:

- 1) Põhja-Eestis ja Mulgis levinud “üldredaktsioon” on: *Mees mehe vastu, kaks meest kuradi vastu*;
- 2) “laialt kirde-eestilised” (Vi ja selle Jä, Ha, TaP lähialad) on kuradi-redaktsiooni verbita vormid: *Mees mehe vasta, kaks kuradi vasta* (Sim). *Mees mehe vasta, aga kaks kuradi vasta* (Jõh). *Mies mehega, kaks kuradiga* (VJg).

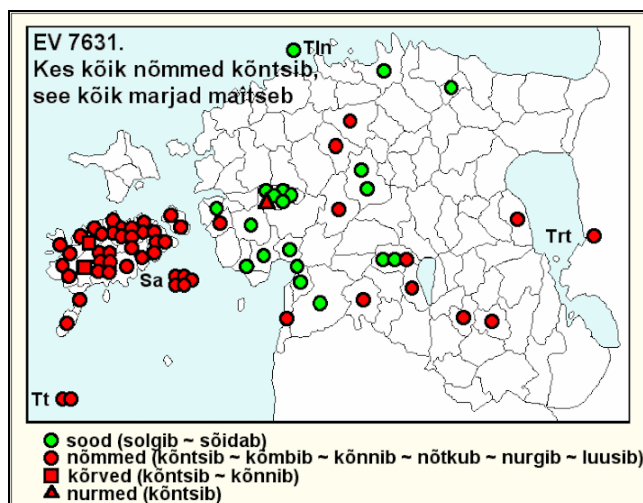
EV 7631

Ütluse põhilevila on Saaremaa ja saaremaalsed põhivormid on:

- 1) *Kes kõik nõmmed kõntsib, see kõik marjad maitseb* (Kaa). *Kes keik nõmmed kõntsib, see ka keik marjad maitseb* (Mus);
- 2) *Kes keik nõmmed kõnnib, see keik marjad maitseb* (Khk);
- 3) *Kes keik nõmmed nõtkub, see keik marjad maitseb* (Mus).

Võrdluseks:

- 1) mandri-edelaeestiline erivorm on: *Kes kõik sood sõidab, see kõik marjad maitseb* (Aud);
- 2) vorm *Kes kõik sood solgib, see kõik marjad maitseb* on ebamääraselt läänepoolne; eriti palju üleskirjutusi on miskipärast Vigalast.

EV 8237

Saaremaalisi vorme:

- 1) *Sant siga, mõnda viga* (Sa). *Sandi seal seitse viga* (Kre);
- 2) *Vinguja seal viis viga* (Khk). *Vinguri seal ikka viis viga* (Khk);
- 3) *Paha siga, pailu viga: puhu kärss aige, teise maa külmand* (Pha). *Paha siga, sada viga: puhu kärss aige, tõise maa jääs* (Kaa). *Paha siga, mõnda viga: puhu kärss kärnas ehk teise moa külman* (Muh);
- 4) *Sant siga, mitu viga: puhu maa külmand, teise kärss aige* (Kär). *Sant siga, sada viga: puhu kärss aige, tõise maa külmand* (Kaa). *Sant siga, sada viga: puhu kärss haige, teise maa kõva* (Krj). *Sandi seal seitse viga: teise kärss kärnas, teise maa jääs* (Mus);
- 5) *Laisk siga, mitu viga: puhu kärss haige, teise maa külmand* (Krj). *Laisa seal mitu viga: puhu kärss haige, teise maa külmand* (Krj?)

Võrdluseks:

- 1) tüüpiliselt virumaalisi vorme: *Viis viga vinguril sial* (Hlj). *Viis viga ikka vinguril seal* (Kad); *Viis viga vinguril seal: millal maa külmetand, millal kärss kärnas* (VNg). *Viis viga vinguril sial: millal maa jääs, millal kärss kibe* (Iis);
- 2) tüüpiliselt lõunaeestilisi vorme: *Vingjal tsial mitu vika* (Urv). *Vingjal tsial kõõ om viga* (Se). *Vingjal tsial mitu vika: kärss kärnäne ja maa külmänü* (Har). *Vingjal tsial mitu vika: maa külmänü, kärss haigõ* (Plv). *Vingjal tsial kõgõ viga: kuna kärss kärnä, kuna maa külmänö* (Se). *Kärnätsel tsial õks mitu vika: kärss haigõ ja maa külmänü* (Har).

Sel vanasõnal puudub selgem dominantvorm.

EV 8901

Saaremaal esinevad ainult vormid, mille tunnuseks on *piskust tööst*: *Piskust tööst saab ika enam kui suurest seisust* (Vll). *Pisukesest tööst saab ikka rohkem kui suurest seisusest* (Kär). *Piskust tööst saab enam kjud suurest seisemisest* (Kaa). *Änam soab ikka piskust tööst kutsuurest seisemisest* (Pöi). *Pisike töö on änam kut suur seisus* (Mus).

Vanasõna levik tervenisti on laialt läänepoolne. Paar *piskust tööst* — *suurest seisemisest* on tuntud ka mandril läbisegi paaridega *väikesest tööst* — *suurest seisust*, *tühjast tööst* — *suurest seisust* jt.

EV 8970

Võib-olla tohib läänepoolseks (esmajoones saaremaaliseks) lugeda sõnastusvormi *Pool muna on änam kut tühi koor* (Krj).

Võimsalt domineeriv üldvorm on *Parem pool muna kui tühi koor*.

EV 10928 ja sellega tüpoloogiliselt kokkukuuluv kõnekäänd

Tüüpiliselt lääne-eestilised, sh. saaremaalised on vormid, milles esineb sõna *kärn(ane)*, olgu siis kärnane see, mida käega tehakse, või käsi ise; ka *kotka pesa* kujundit pole üles kirjutatud väljastpoolt Saaremaad: *Suuga tieb suured mõisad, käsi ei tie kärnkondagi* (Muh). *Suu teeb suure linna, kääd kärnast mõisatki* (Krij). *Suuga teeb suured linnad valmis, kätegap saa mitte kotka pesa* (Jäm).

Saaremaa spetsiifika selles tüübis on tervikuna üsna nõrk.

Võrdluseks:

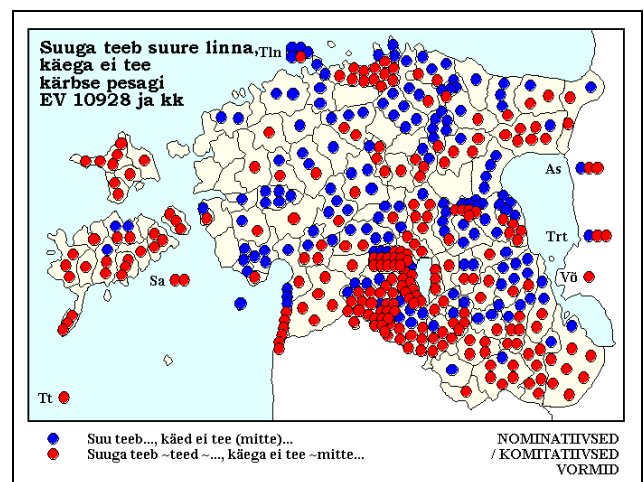
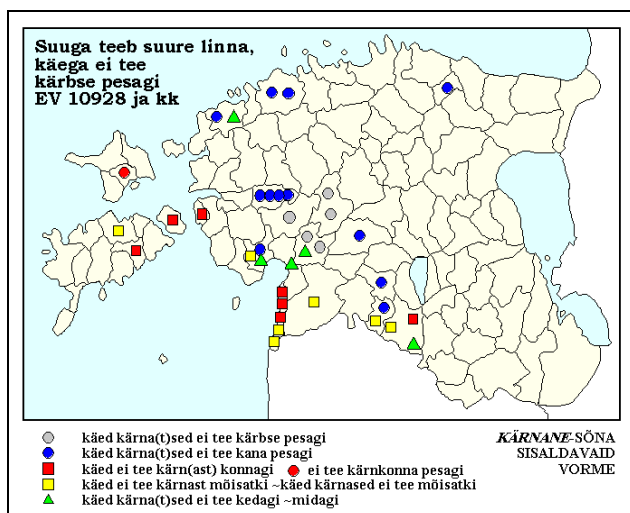
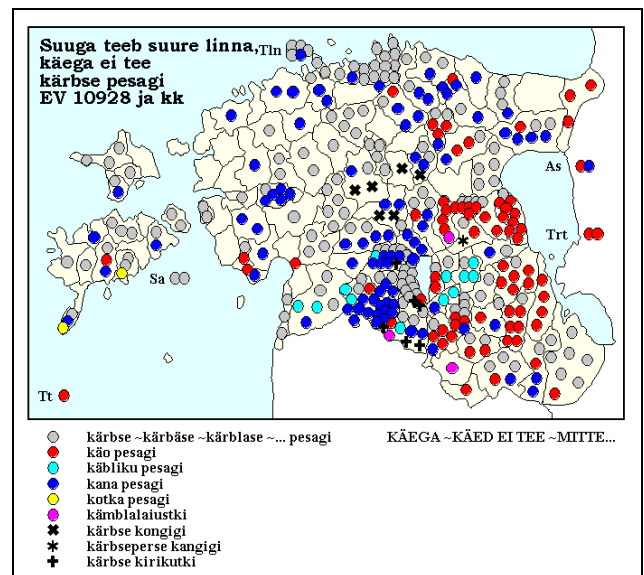
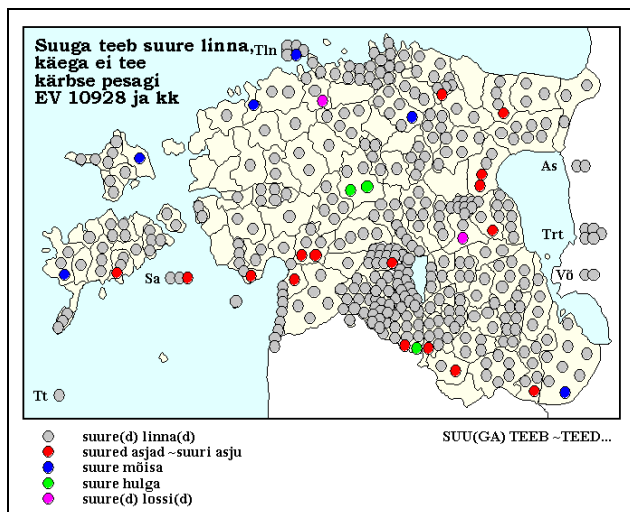
1) *kärbse pesa* kujundit kätkevad, praktiliselt ülemaalse levikuga "üldvorme": *Suuga tegeb suure linna, kääd ei tee kärbase pesagi* (Kuu). *Suuga teeb suure linna, kääga kärmbse pesagi* (Han). *Suuga tege suure linna, kätege ei saa kärblase pesä* (Trv);

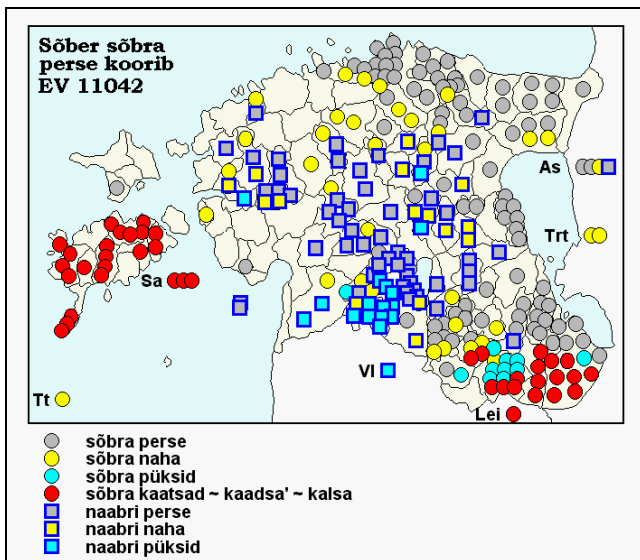
2) *käo pesa* kujundiga vorme, mis on valdavalt idaeestilised: *Suuga tieb suure linna, kääga ei tie käu pesagi* (Sim). *Suu tege suure liina, kää ei tii käo pessagi* (Võn);

3) *käbliku pesa* kujundiga vorme, mis esinevad Mulgis ja Lõuna-Tartumaa lääneosas: *Suuga tiid suure liina, kääge ei saa käbliku pesagi* (Hel). *Suu tiip suure liina, kää ei tii käbliku pesaki* (Rõn);

4) *kärbse kongigi* on keskeestilise levikuga kujund: *Kiidus teeb suuga suure linna, käega ei kärbse kongigi* (Pee);

5) *kärbse kirikutki* esineb Mulgis: *Suuge tiib suure linna, kätege ei kärblese kirikut* (Hel).

EV 11042

Saaremaalisi vorme: **Sõber koorib sõbra kaatsad** (Khk; üleskirjutusi enamikust muistki Saaremaa kihelkondadest). **Sõber sõbra kaatsad koorib** (Jäm). **Sõber pühib sõbra kaatsad** (Pöi).

Võrdluseks:

1) "laialt idaeestilisi" vorme: **Sõber sõbra perse kuorib** (Hlj). **Sõber ike sõbra perse koorib** (Kod). **Küll sõber sõbra perse koorib** (Lai). **Eks sõber ikke sõbra perse kuari** (Iis). **Sõber sõbra perse kuur** (Räp). **Sõbõr iks sõbra perse koord** (Ote). **Küll sõber sõbra perse koor** (San);

2) "laialt keskeestilisi" vorme: **Sõber koorib naabre perset** (Tor). **Sõber koorib naabri peed**

(Tür). **Sõber koorib viimaks naabri perse paljaks** (Plt);

3) mulgipäraseid vorme: **Sõber kõõrib naabre perset** (Trv). **Sõber kõõrib naabre püksi** (Pst). **Sõber käärib naabre püksi** (Krk);

4) kagueestilisi vorme: **Sõbõr õks sõbra püksi kuur** (Rõu). **Sõber sõbra kalsa kuur** (Urv). **Sõbõr sõbra kaadsa kuur** (Se).

EV 12717

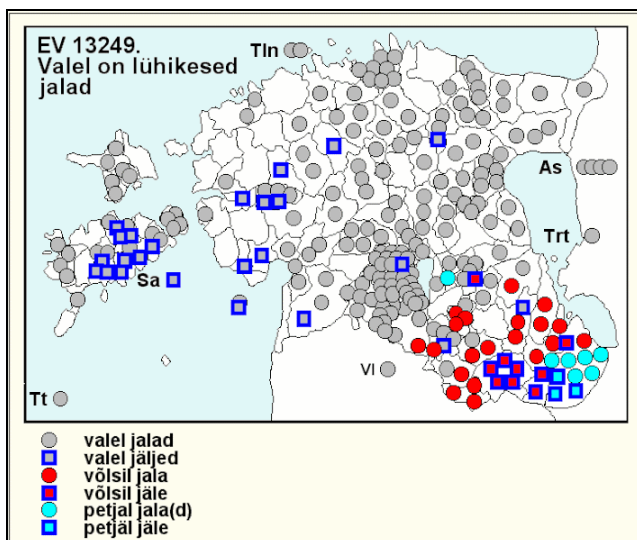
Saarte ja Pärnumaa (ka üldisemalt Lõuna-Eestis kohatav) erivorm: **Suur suutüis ajab suu lõhki** (Kaa).

Võrdluseks:

1) valdav ülemaaline vorm: **Suur tükk ajab suu lõhki**;

2) tüüpiliselt lõunaeestilisi vorme: **Suur pala aa suu lõhki** (Krk). **Suur pala aja suu lahki** (San). **Suur suupala aase suu lahki** (Räp);

3) ranna- ja kirde-eestilisi erivorme: **Suur pala suu revestab** (VNg). **Suur tükk suu revestab, pisike kõhu täidab** (Iis). **Suur pala suu revetab, pisike miele üvitab** (Lüg).

EV 13249

Saaremaalisi erivorme (analoogilisi ka mandri-Eesti lääneosast): **Valel on lühikesed jäljed** (Pha). **Vale jäljed on lühikesed** (Pöi). **Vale jäljed lühikesed, tõe sammud tasased** (Krk).

Võrdluseks:

1) võimas põhjaeestiline dominantvorm: **Valel on lühikesed jalad**;

2) laiemalt kagueestilisi (TaL, Võ, Se) vorme: **Võlsil oma lühikese jala** (Võn). **Võlsjal iks lühikese jala** (Krl);

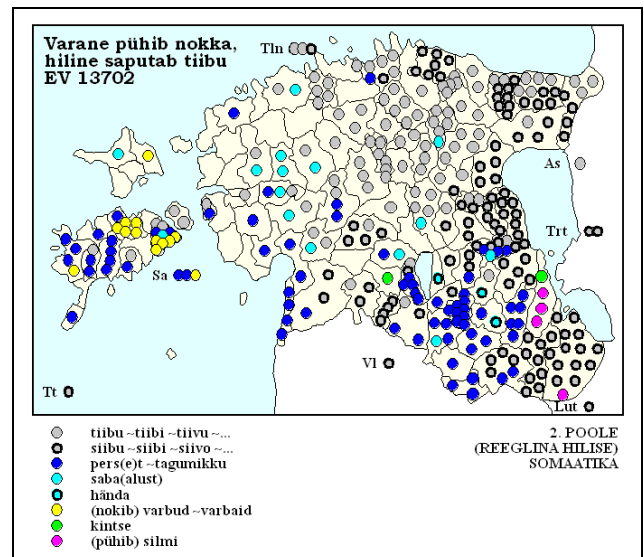
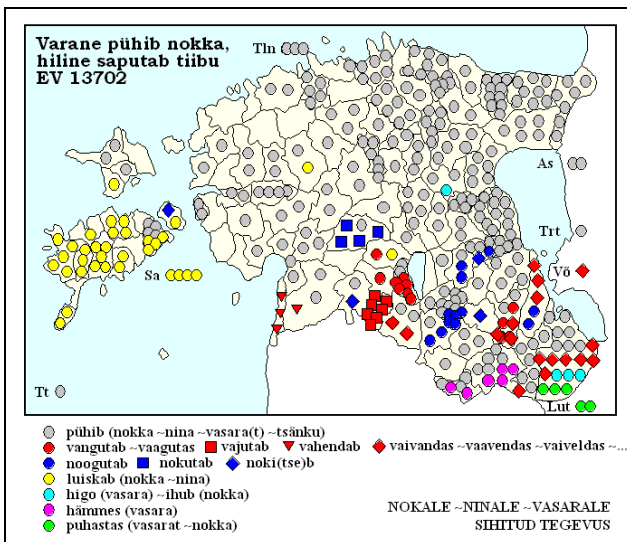
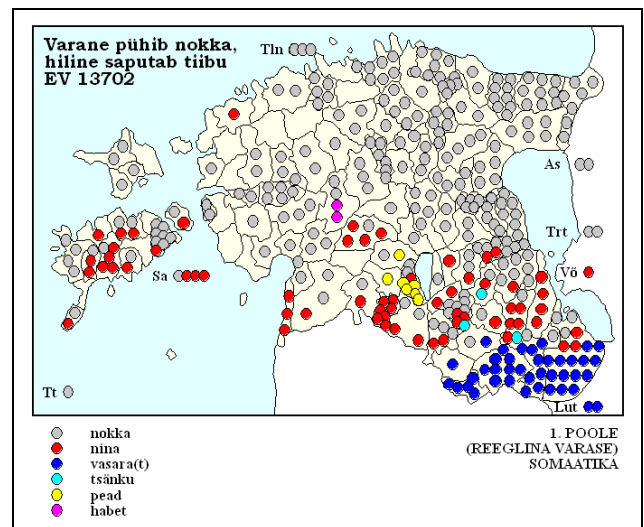
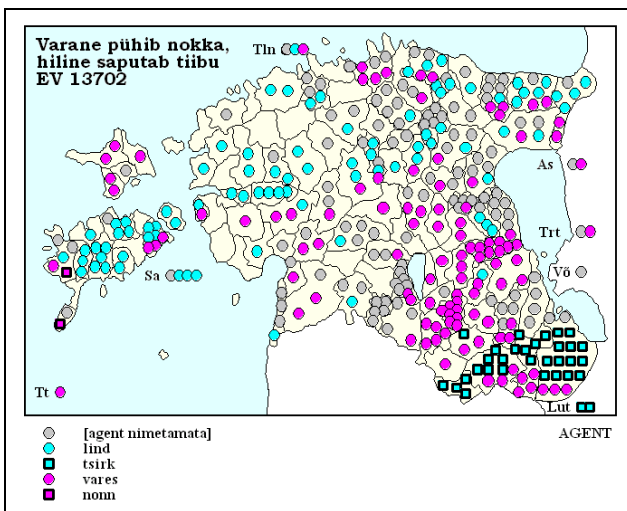
3) kitsamalt kagueestilisi (Võ, Se) vorme: **Petjal omma' lühko' jala'** (Se). **Võlsil umma lühkü jale** (Rõu). **Petjal oma lühko jale** (Se).

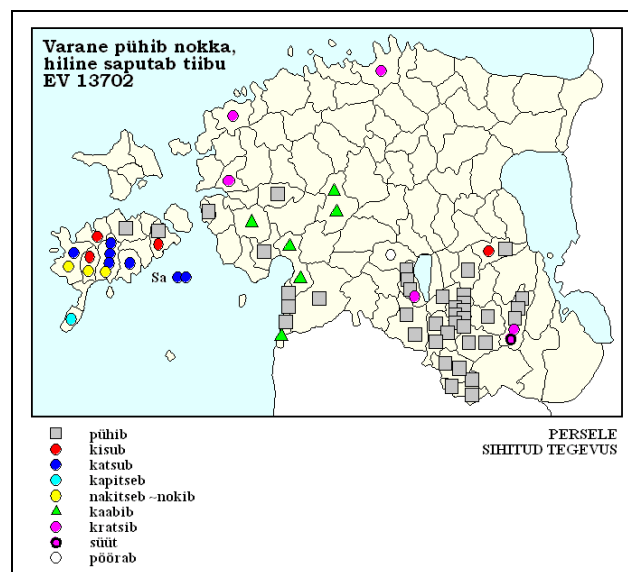
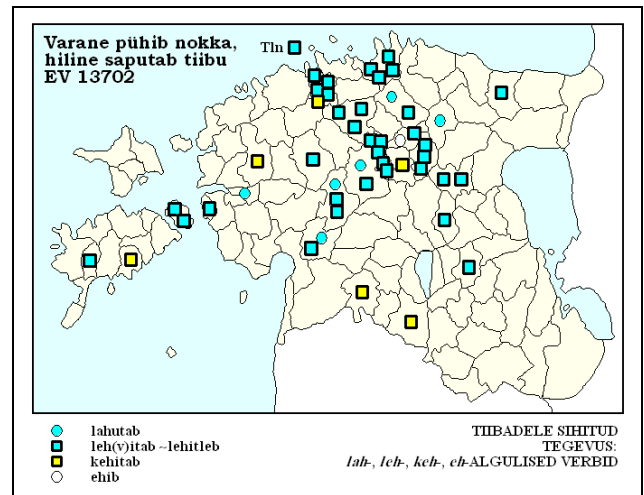
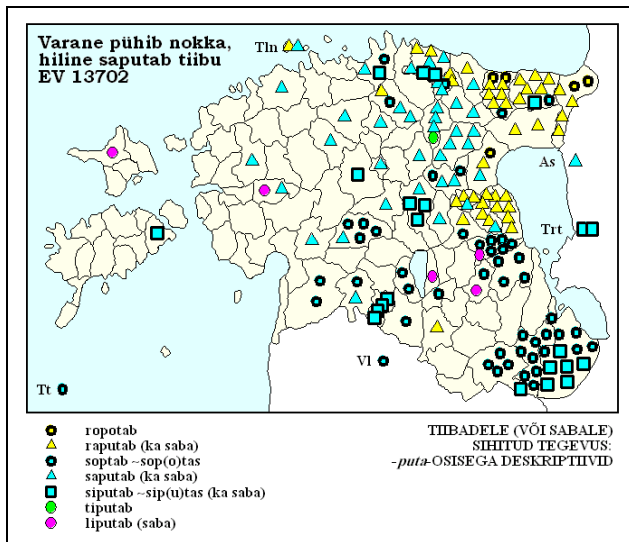
EV 13702

Tüüpiliselt saaremaalisi vorme: *Varane lind pühib nokka, hiline nokib varbud* (Pöi). *Varane lind luiskab nina, hiline nokib varbud* (Krk). *Varane lind luiskab nina, hiline katsub perset* (Kaa). *Varane lind luiskab nina, hiline kisub perset* (Kär).

Võrdluseks:

- 1) tüüpiliselt põhjapärnumaalisi vorme: *Varane pühib nokka, hiline kaabib perset* (Pär). *Varane vahendab nina, hiline pühib perset* (Hää);
- 2) tüüpiliselt mulgilisi vorme: *Varajene vangutes nõna, hil'läne pühk perset* (Trv). *Varane vajutab nina, hiline siputab siibu* (Krk);
- 3) tüüpiliselt lõunatartumaalisi vorme: *Varane vares pühk nokki, hillane perst* (Ote); *Varajanõ varõs pühk tsänku, illanõ perst* (Ote);
- 4) tüüpiliselt kagueestilisi vorme: *Varahinne varõs vaivõndas nokke, a illanõ pühk silme* (Se). *Varajane tsirk vasara pühk, illanõ siibo soputas* (Vas v. Se). *Varanõ tsirk iks vasara hämmäs* (Rõu).

EV 13731

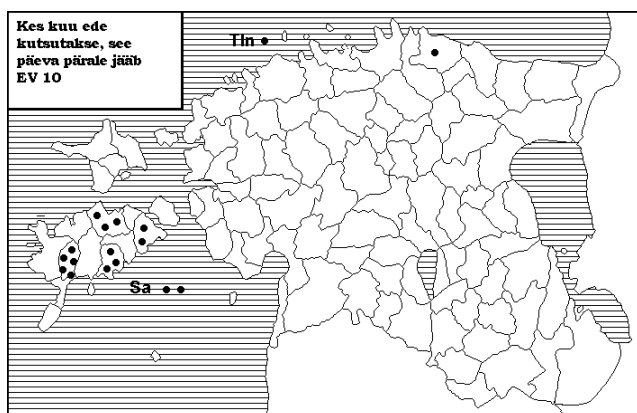
Võib-olla tohib saaremaalisteks lugeda vorme, nagu *Varas jätab varna seinä, tuli jätab tuha maha* (Krj), *Varas jätab varna seinä, tuli jätab tuhka maha* (Kär); vrd. ka “Eesti-rahva mõnnus Kalender” 1878.

Kindlamat dominantvormi pole võimalik näidata. Valdavamad on vormide *Varas jätab varna seinä, tuli ei jäta midagi*, *Varas jätab varna seinä, tuli ei jäta kedagi*, *Varas jätab varna seinä, tuli ei jäta sedagi*, *Varas jätab varna seinä, tuli ei jäta tukkigi* ~*tungaltki* ümber koonduvad variandid. Lõuna-Eestis jätab varas *varna* asemal *vaja* või *vagja*.

3. Piiratuma levikuga ütlusi, mille ainu- või põhilevilaks on Saaremaa

EV 10: *Kes kuu ede kutsutakse, see päeva pärle jääb* (Krj). *Keda kuu ennem kutsutakse, see päeva pääle jääb* (Kär).

15 Sa + 1 Hlj; vrd. ka EV 13666.

EV 138: *Aegamööda lähvad asjad õigeks* (Pöi).

2 Sa, ei muud.

EV 320: *Mis on antud auga, võta vastu tänuga* (Mus). *Ära häbene seda vastu võtta, kui sulle auga antakse* (Krj).

3 Sa, ei muud.

EV 438: *Au ajab augu perse* (Krj).

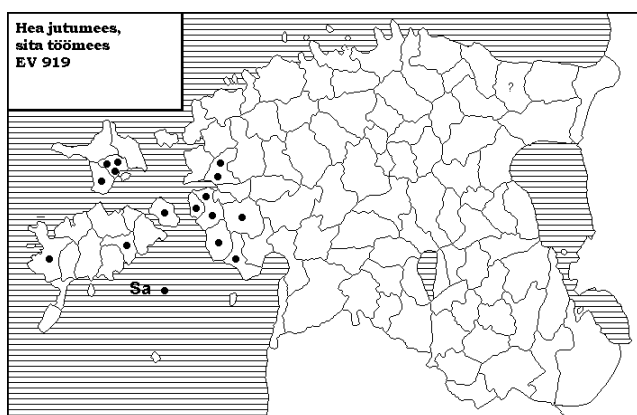
2 Sa + 1 Hls.

EV 833: *Hapud kaapsad, haneliha — see ajab silmad pungi piha* (Krj).

2 Sa + 1 hiline Hls.

EV 919: *Hea jutumees on halb töömees* (Khk). *Hea jutumees, sita töömees* (VII).

Lääneline levik.

EV 959: *Hea on see õllehull, veel param toarihull* (Pöi). *Õlletoll on pailu param kui taariloll* (Krj).

Enam-vähem lääneline levik. Vrd. EV 14638.

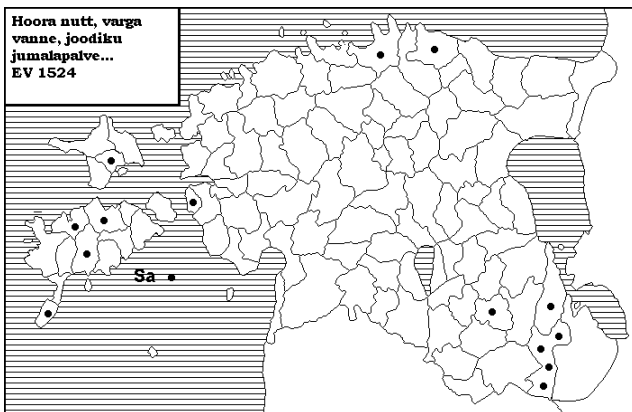
EV 1186: *Einakuhi olgu nii terav, et kastetilg kaheks luhki, vihmapiisk viieks luhki läheb* (Mus)..

Vrd. 1187: *Heinakuhi tuleb teha nii terav, et lind saba luhki ajab* (Krj).

Kõik K. Lepa üleskirjutused.

EV 1524: *Joobnu jutt, hoora nutt ja varga palve on üks (Jäm). Varga vanne ja joonud inimese palve, see on ikka üks (Mus).*

Perifeerne levik.

EV 1529: *Hoor istub ausa mehe tõllas, aga varas ei mahu kuhugile (Jäm). Oor sõidab saksa tõldas, aga varas üi kõlba kohegile (Pöi).*

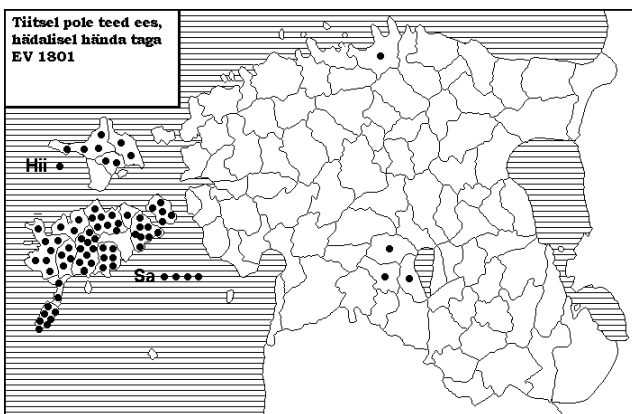
2 Sa, ei muud.

EV 1642: *Hunt, tursk ja Tagamõisa mees, nee on põrgus kõige ees (Pöi). Hunt ning tont ning Tagamõisa mees, need on põrgus keige ees (Khk).*

4 Sa, ei muud.

EV 1801: *Ädalisel põle ünda taga mette (Pöi). Äkitsel põle ünda taga (Muh). Hädalisel pole hända taga, pitkalisel pole pead otsas (Vll). Tiitsel pole teed ees, hädalisel hända taga (Ans).*

Vist kõige saaremaalisem vanasõna üldse.

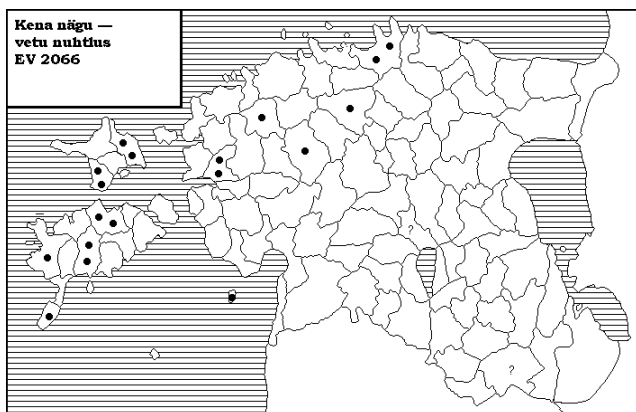
EV 1832: *Härg kasvab ikkenukas, mees kasvab kervevardes, noorik kasvab mehe armus (Krij). Ige nuka all hakkab härg kosuma (Khk).*

2 Sa, ei muud.

EV 1898: *Põhituul leheb laupe õhtu naise juure (Pöi). Laupa õhta läheb tuul naese juure (Muh). Põhi põriseb pääval, ida iniseb öösse, lõunat lõõtsub lõuna ajal, loet läheb laupa õhtu naise juure (Ans).*

9 Sa + 1 Mar, 1 Han, 1 Kuu.

EV 2066: *Kena nägu — vetu nuhtlus* (Kaa). *Ilus nägu ihu nuhtlus* (Khk).
Leviku üldpilt loode-eestiline.

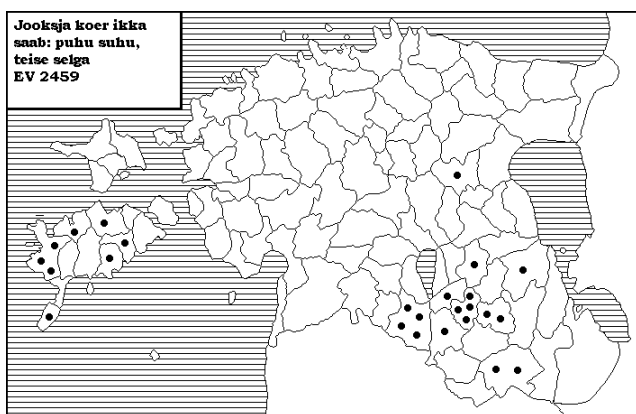
EV 2129: *Inimene püüab raha, aga raha püüab hinge* (Kaa). *Mees püüab raha, raha püüab inge* (Krk).
2 Sa, ei muud.

EV 2238: *Ise lautas, uks pulkas* (Kaa).
Hõredalt üleskirjutatud “repartee” (=tõrjevormeli) saaremaine redaktsioon.

EV 2316: *Jaak tuleb, kakk kainlus, Ool taga, oinas selgas* (Mus). *Mare tuleb sirbiga, Jaak kakuga järele* (Krk).
Suure ütlustesülemi saaremaised vormid.

EV 2446: *Joodiko raha ja koera kusi ei saa ialgi otsa* (Khk). *Ennem löpeb koera kusi kut joodigu raha* (Jäm).
9 Sa + 2 Mär.

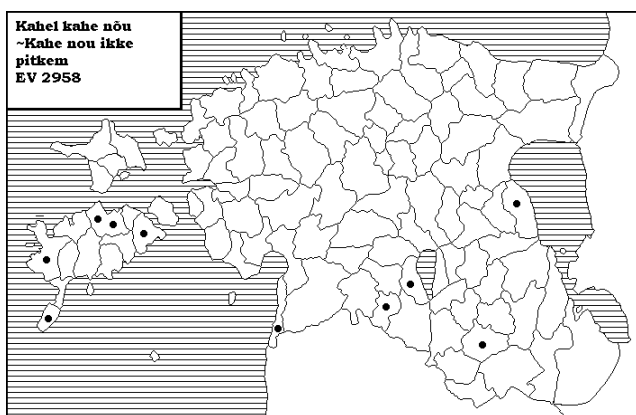
EV 2459: *Jooksja koer saab ikka: puhu selga, teise sohe* (Pha). *Hulkuja koer saab ikka midagid: kui ep saa sohe, siis saab selga* (Khk).
2-koldeline levik: 1) Sa, 2) eL, eriti TaL.

EV 2740: *Jõulutoomas tuleb, valge müts peas* (Krk). *Toomas tuleb sisse, valge müts pääs, ja toob jõulud* (Khk).
Ainsad.

EV 2784: *Jüri siub, Mihkel päästab* (Khk). *Jüri on paha mees, paneb tööle, Mihkel on ea mees, laseb lahti* (Kaa).
Valdavalt Sa, toeks olnud ehk “Eesti-rahva mönnus Kalender” 1872.

EV 2958: *Kahe nõu ikka pitkem* (Khk). *Mütme mehe nõu ikka pitkem kut õhel* (Pöi).
"Laialt lõunaestilise" vanasõna saaremaalised vormid.

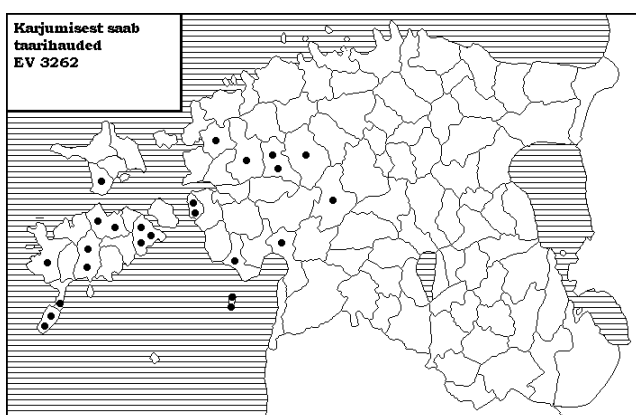
EV 2989: *Kaks santi koera võitvad ikka ühe hea koera ära* (Pöi). *Hulk santisid koeri võitvad ikka ühe hea ära* (Pha).
6 Sa, ei muud.

EV 3010: *Kus kaks pead päülusel, senna tuleb ka kolmas* (K_{rj}?). *Sүүл padja pääl, kus kaks päed on, tuleb kolmas ka varsti* (Pöi).
4 Sa, ei muud.

EV 3135: *Kana saab kahe möödu vahelt* (Pöi). *Kana saab ikka kahe möödu vahelt* (Kär).
11 Sa + 1 kahtlane Kuu (Lindström).

EV 3177: *Kannatus on elu parandus* (Kaa).
2 Kaa, 1 Kär.

EV 3262: *Karjumine annab toari audid* (Pöi). *Hüdaldamine annab aastase taari aude* (Ans). *Alisemine annab taari auded* (Kaa). *Karjumisest saab taari haude, hüdalemisest hea õlle* (K_{rj}).
Lääne-estiline vanasõna.

EV 3318: *Mida karusem koer, seda parem õnn* (Kaa). *Mida karusem koer, seda siledam õnn* (Kär).
10 Sa + 1 Hlj.

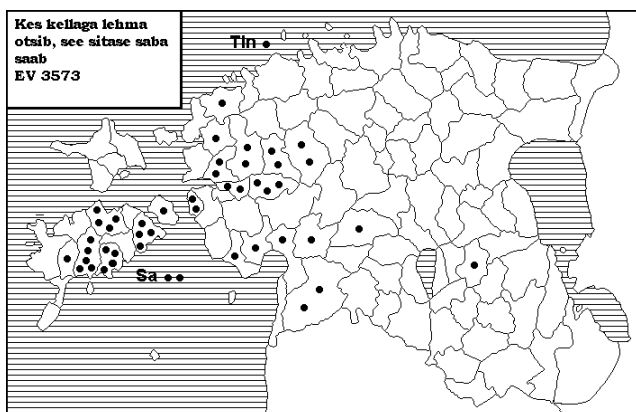
EV 3348: *Ükskeik, kas kass katsund vei lakkund* (Kaa). *Kui kass katsus, siis ta lakkus koa* (Pöi). *Nii hea kas kass katsund kut koer lakkund* (K_{rj}?).
11 Sa + 1 Han.

EV 3443: *Kui katel keeb, ära sa enam tuld alla ajag* (Krj). *Mis sõnna änam tuld ala aetakse, mis enne keemas on* (Pha).
Ainsad üleskirjutused.

EV 3469: *Kes kaua oodab, see kauni saab* (Ans). *Kes kannatab, see kauni saab* (Kaa).
Lääneline + paar kahtlast hilisteksti.

EV 3489: *Kaup oo vanam kut me keik* (Khk). *Kaup on vanem kui kõik muu maailmas* (Krj).
Läänepoolne levik, valdavalt Sa; levikut toetanud võib-olla "Eesti-rahva mõnnus Kalender" 1868.

EV 3573: *Kes kellaga lehma otsib, see sitase saba saab* (Kaa). *Kes kellaga lehma otsib, see sitase ännaga vasika saab* (Krj). *Kes kellaga lehma otsib, see sabata mullika saab* (Kär). *Kes lihavad lehma otsib, see sitase saba soab* (Pöi). *Kes liiga pailu otsib, see ikka sitasaba soab* (Pöi).
Läänepoolse levikuga vanasõna.

EV 3582: *Parem ika vähe kelm kui suur aus olla* (VII). *Parem vähe litse kui suur aus* (Krj).
Ennem ole ikka vähe lits kut vaga mees (Jäm).
Peale Sa veel Rid, Mar, Emm.

EV 3671: *Kevadine muld olla ramusem kui sügisene hädal* (Jäm). *Kevadine muld ja sügisene hädal kosutavad looma ühevõrra* (Kär). *Kevadine muld on enam kui sügisene rohi* (Kaa).
Kevadine kare kosutab enam kui sügisene hädal (Khk).
Perifeersete levikukolletega vs: peale Sa kolde Lä, Mulgi ja Kagu-eeesti kolle.

EV 3860: *Kirbust tehakse härg* (Muh). *Kerp tehakse ärjaks ja ärng kerbuks* (Pöi). *Senna tehakse härg, kus pole kirpu olnudki* (Sa).
Valdavalt saaremaaline, lisaks 2 Trv, Plt, hiliseid tekste ka muist perifeeriaist.

EV 3936: *Kivil pole ända taga* (Kaa). *Kivil pole ända järges* (Krj).
Levik piirdub Saare- ja Hiiumaaga.

EV 4051: *Kis koer kiskund, selle karvadega suitseta* (Khk). *Kelle koira ammas on ammustand, selle koira karvaga tuleb suitsetada* (Jäm). *See koer, kes kiskund, peab parandama ka* (Kaa).
Läänepoolne levik, üksikuid hiliseid tekste ka Kuu, VMr.

EV 4202: *Koes kogu, sääl väge* (Khk). *Kusa härga, sääl oo sõrga, kusa kogu, sääl oo väge* (Kaa).
Pea puhtalt saaremaaline + 1 Jür.

EV 4259: *Koit oues, kogu taga; valge oues, vagu taga; pime oues, piits peos* (Jaa). *Pime õues, piits peos; valge väljas, vammus üll; koit väljas, kott seljas* (Pöi).
Läänepoolne levik, arhailine taandunud vs.

EV 4299: *Kolme keene kõige vissem* (Mus). *Kolme keine kõige kõvam* (Krj). *Kolme keene kõige tugevam* (Muh).

Pea puhtalt saaremaaline + 1 Emm. Piiblist (<Kog. 4, 12).

EV 4329: *Kool on kiriku jalg ja kirik maailma samm* (Sa).

Ainsad 2 Saaremaalt (teine Kär).

EV 4352: *Kus koorm ümber läheb, senna puru maha jäeb* (Kaa). *Kus koorm ümber läheb, senna jäävad riibed jälle* (Muh). *Koes koorm kukub, sönnarüüded jäävad* (Khk).

Rahvaehtsaid tekste ainult Saaremaalt.

EV 4405: *Ära kosi pikka, pikk läheb pingile magama* (Krj). *Pikk pikutab pingile, põll pea all; lühike lüpsab lehmad, pisike peseb pütid* (Khk).

Väljapude regilaulust. Lisaks 1 Saa.

EV 4483: *Kukulind hüüab ikka iseenese nime* (Khk).

Lisaks 1 Krj, 1 Mär.

EV 4537: *Kuningas näeb kaugetele* (Kaa). *Kuninga silm näeb kaugetele* (Jaa).

Ainsad.

EV 4541: *Kes kuntsisid peab, see persekärinaga sureb* (Khk).

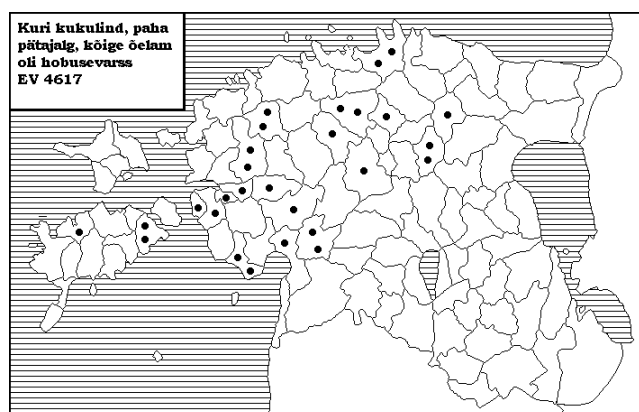
+ 1 Kär.

EV 4542: *Kes kuntsi teab, see kuntsi peab* (Krj). *Kunts olla ühekorra üteln, et kes moost teab, see mind peab, kes moost ep tee, see aistko mo perse* (Muh).

Läänepoolne. Eriti palju tekste Muhust.

EV 4617: *Küll oo kuri kukulindu, veel paham pahlajalga, kõige õelam heossevarsa* (Põi). *Kuri oli kukulind, veel kurjem oli koovislind, veel imelisem oli ikka varss* (Mus).

Loode-estiline levik.

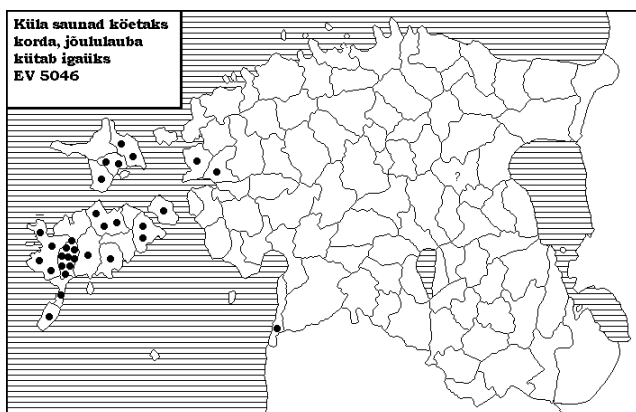
EV 4984: *Puhas suu, puhas käsi* (Kaa). *Kui käsi puhas, siis peab suu ka puhas olema* (Kär).

Ainsad.

EV 5024: *Kui tüdruk on kergu sead ära söötnud, võib keelmata poissa öösel magata* (Põi).

Papi ~kirikhärri ~köstri ~... sigade söötmine on leeriskäimise fraseoloogiline nimetus. Seda kujundit sisaldavate ütluste levikupilt tervikuna on laialt edelaestiline. Saaremaa tekstidele on iseloomulik sõnaühend *kergu sead*.

EV 5046: *Küla saunad köötakse ikka korda* (Ans). *Küla saunad köetaks korda, jõululauba kütab igaiüks* (Mus). *Korra köötse küla saunad, jõululaupa kütvad keik* (Krj?).
Valdavalt saartel (Sa, Hii) + 1 Mar, 1 Hps, 1 Hää, 1 Lai?

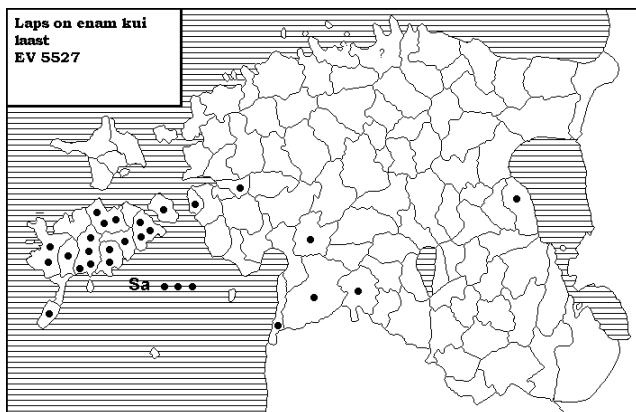

EV 5076: *Kuidas küla mooga, nõnda ma küla ooga* (Khk).
Kõikekokku 2 Khk, 1 Ans. Juba keelevormi poolest lausa peab olema puhtsaaremaaline.

EV 5101: *Külm ahi ei küpseta leiba* (Kaa).
Ainult 2 Sa.

EV 5224: *Küindlabe laupa loodaje pähked* (Pöi). *Küünlapää ööse tuisuga pähke täkk kargas* (Krj).
Ainsad.

EV 5527: *Laps on ikka änam kut loast* (Pöi). *Laps ikka laiem kut laast ning pitkem kut peerg* (Khk).
Valdavalt saaremaaline + lääne- ja edelaeestiline.

EV 5673: *Kellel ei ole leiba, see tehku podisid* (Mus). *Kui leib otsas, siis tee õlle podi* (Kaa). *Kui nälg käes, siis tee saia podisid* (Pöi).
Puhtsaaremaaline.

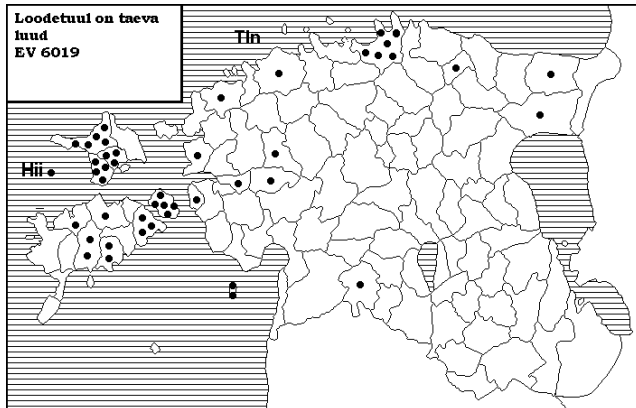
EV 5802: *Kes liha otsib, see kondi leiab* (Jaa). *Otsid liha, leiad kondi* (Pöi).
Puhtsaaremaaline, imekombel ka 1 Plv.

EV 5913: *Kõik linnud äi lenna ühe kõrgusel* (Khk).
Ilmselt läänepoolse levikuga. Vrd. ka EV 12003: *Kõik tiivad äi kannu ühe kõrgusele* (Krj, ainus üleskirjutus).

EV 5915: *Kõik linnud ei saa ühekorraga lendu* (Muh). *Kõik linnud ei lenda ühel ajal* (Pöi).
Lääne- ja edelapoolne levik: peale Sa 1 Käi, 2 Pär, 1 Krk.

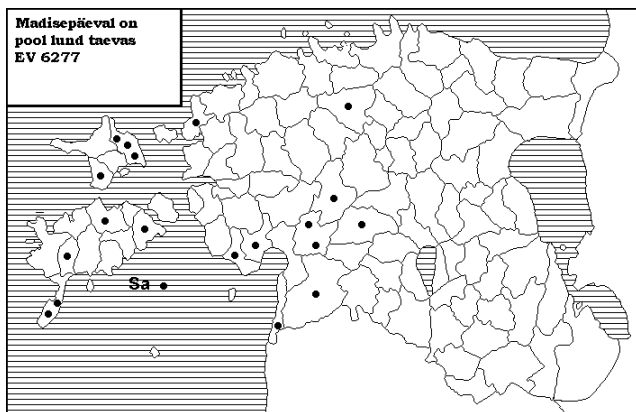
EV 6019: *Loettuul oo taeva luud* (Kaa). *Loodetuul on taeva luud, loodetuul viib kalad kausist ka ää* (Pha).

Loodepoolse dominandiga rannaeestiline levikupilt, kõige enam tekste saartelt.

EV 6277: *Matsepäevast olla veel pool lund taevas* (Jäm). *Madisepäevast massakad pöörda teise külje peäle ja pool talvet tule veel maha* (Krk?).

Laialt lääne-eestiline hõre levikupilt, sõltuvalt juba madisepäeva enda levikualast.

EV 6288: *Matsapäe madu keerab teise külje* (Muh). *Matsabe pidada ussid ennast teise külje peepe pöörma* (Kaa). *Matsabe pöörvad ussid teised küljed ja noolivad kivi* (Muh). *[Madisepäevast] pöörvad ka kõik ussid ja roomajad teise külje pääle ja maa ja muld hakata kõik lund vihkama* (Krk). *Matsapääst on tali pooleks, siis uss pöörab teise külje* (Krk).

Põhilevilaks Saaremaa, tekste ka Hiiumaalt, edelapoolsest mandri-Eestist jm.

EV 6330: *Magus petab maia* (Kaa). *Magus maia petab* (Ans).

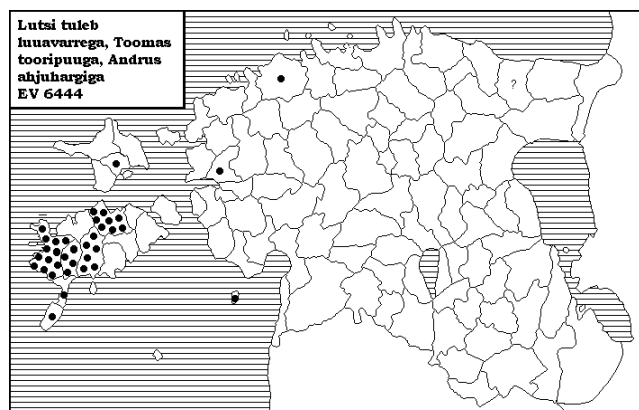
Valdavalt saaremaaline + 2 Kul.

EV 6410: *Maretapäevast kaduvad parmud* (Kaa). *Maretapäev 13. juulil: sest päevast saadik kaduvad parmud ära, säesk aga kiitleb: "Parm pask maretapäini, mina aga mees olen mihkclipäini!"* (Pöi).

Puutsaaremaaline + 1 Kan (hiline).

EV 6444: *Mart tuleb matriga, kadri kadagaga, Andrus ahjuargiga, Lutsi luuavarrega, Toomas tooripuuga* (Khk). *Lutsi käib luuaga, Toomas tooripuuga, Andrus ahjuargiga* (Kaa). *Toomas tuleb tooripuuga* (Krj).

Valdavalt saaremaaline + 1 Käi, 1 Khn?, 1 Mar, 1 Jür, 1 Lüg?.

EV 6557: *Mees annab mehele nõu, naene hukutab naest taga* (Krj). *Mees annab mehele head nõu, naene hukutab naest kurjale tööle* (Krj).

4 teksti, kõik Sa.

EV 6576: *Mees magab, ase valvab* (Krj?). *Ase magab, mees valvab* (Sa).

Ainsad.

EV 6594: *Mees on vaba, kui naine kolm koosta varre täit eemal on* (Jäm). *Kui mees elada naisest kolm kulbi varre täit kaugel, siis olla naisel kõik lubatud* (Pöi).

Ainsad.

EV 6602: *Mees püüab küll üljest, aga üljes püüab mehe* (Khk). *Mees püüab merd, meri püüab meest* (Kaa).

5 Sa + 1 Ris/HMd, 1 Kuu, 1 Kod.

EV 6636: *Mehe poeg näüb mõnda* (Kaa, VII).

2 Sa + 1 Tõs, 1 Aud.

EV 6666: *Mis mees otsib, seda mees levab* (VII). *Mis mees otsib, seda ta leiab* (Sa).

Kõik rahvaehtsad tekstid Saaremaalt.

EV 6686: *Parem mees ilma rahata kui raha ilma meheta* (Pöi).

3 Sa.

EV 6706: *Mehine pere ning ärine kari võtavad vägise Jumala käest leiba* (Kaa). *Isane vägi ja härine kari võtavad vägise Jumala käest leiba* (Sa).

Põhilevilaks saared (Sa, Hii, Khn) + 1 Ris, 1 erandlik SJn.

EV 6776: *Metsa perse on emane* (Kaa). *Metsa perse on jo emane, süält saab kõik* (Krj). *Metsa põesas on ikka emane* (Sa). *Mets on emane* (Khk).

Läänepoolne levik + paar teksti Jä.

EV 6799: *Metsa põesas on kaval* (Kaa).

8 Sa + 1 Rei. Ühendid *mets* + *põõsas* omaettegi tunduvad ütlustes olevat hästi saaremaalised: vrd. ka näited EV 6776 juures, samuti EV 6728 (*Merel silmad, metsal kõrvad*) tunnuslikult saaremaalised vormid *Metsa põesal on silmad* (Kär), *Põesal silmad, metsal kõrvad* (Krj) jts.

EV 6851: *Kellel mokka, sellel käppa* (Ans). *Kellel ikka mokka, sellel käppa* (Kaa).

3 Sa.

EV 7058: *Vähike mööt — sage heit* (Kaa). *Pisike rüist — sage heit* (Sa).

4 Sa + 1 Han.

EV 7086: *Mürg puu ei põle ilmaski heaste* (Pöi).

2 Sa.

EV 7160: *Ennem olgu naertavas kui nutetavas* (Pöi). *Ennem olga inimene naertav kut nutetav* (Khk).

Üldse 3 Sa teksti.

EV 7188: *Nahkne mees ja pajukarva õlut on kõige kangemad* (Pöi). *Nahkjas mees ja paju karva õlut, need murdvad* (Kaa). *Paju karva õlut ning nahkjat meest ep vei tagada mette* (Kaa). *Lahja mees joob pajukarva õlut* (Jäm).

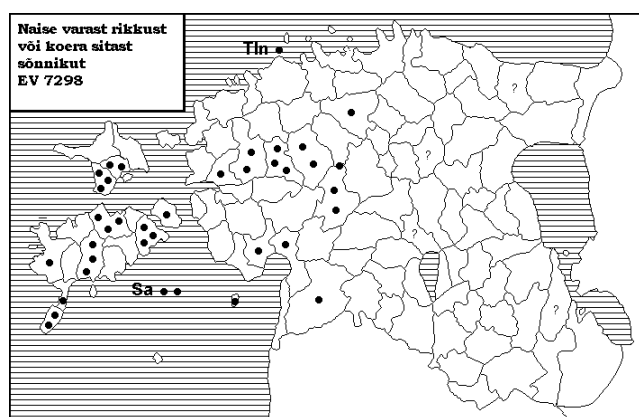
11 Sa + 1 Käi, 1 Noa, 1 Krk.

EV 7251: *Naestel on nenda palju meelt kui kana sääre pääl liha* (Krj). *Naesterahval pole rohkem mõistust kui kana jala pääl liha* (VII).

Seda vs kui ka vastavat võrdlust üldse on 4 Sa + 1 Kir, 1 Vil .

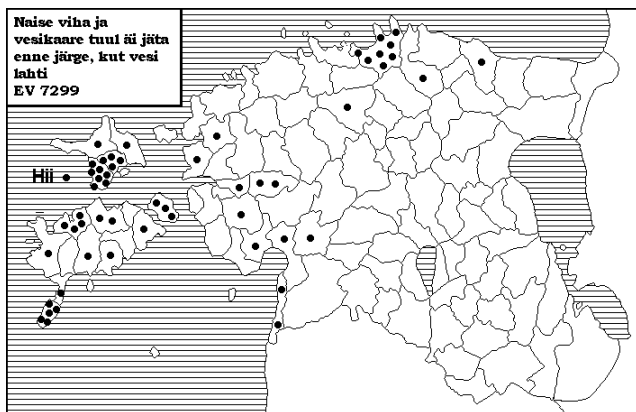
EV 7298: *Naese varast ei saa rikkust, koera sitast ei saa sõnnikud* (Krj?). *Kes on koera sitast sõnnikud saanud ehk naese varaga rikkaks läinud* (Sa). *Koera sitt pole sõnnik, naise varandus pole vara* (Kaa). *Naise vara ja koira sõnnik öötakse üks olevad* (Krj). *Koira sitt pole põllu vägi, naise vara pole puumaa tugi* (Ans). *Naise varandus ja kana sõnnik* (Muh?).

Lääne-eestiline vs, üksikuid hilistekste ka mujalt. Vrd. ka EV 12604.

EV 7299: *Naise viha ja vesikaare tuul äi jäta enne järge kut vesi lahti* (Krj). *Keskhommiko tuul ja naese viha ei anna enne järele kui vesi lahti on* (Krj?). *Süd-osti tuul ja naiste viha lõpeb alati veega* (Muh). *Lõunat tuul ja naiste viha ei lähe veeta mööda* (Ans). *Idatuul ja irine naine — siis saeab kolm päeva järjest* (Jäm).

Levilas 2 kollet: 1) saared ja Lääne-Eesti; 2) põhjarannik (Kuu, Kad, VNg).

EV 7313: *Mees võib nii kaua naist peksta, kui lemekatel pärast tulelt äravõtmist maas veel keeb* (Krj). *Nii kaua võib naist peksta, kui tulelt äratõstetud supp pajas veel keeb* (Mus).

Hõre loode-eestilise ilmega levikupilt.

EV 7324: *See pole õige naine, kes ei jäksa toita kahte last ja meest* (Jäm). *Mis naine see on, kes ei toida meest ja kahte last mitte* (Pöi).

Hõre lääne-eestiline levikupilt.

EV 7425: *Niidutöö pole kiidutöö ega labajalavalts pole laste tants* (Pha). *Niidutöö pole kiidutöö ega valsitants pole naeruasi* (Mus). *Niidutöö pole kiidutöö, luisutöö pole viidutöö* (Krj).

Tihedamalt üleskirjutisi Lääne-Eestist. Väljapude tantsulaulust?

EV 7436: *Kueda nimi, nõnda vili* (Khk). *Kuidas nimi, nõnda ka see vili* (Khk).

5 Sa, ei muud.

EV 7687: *Kel nälg, sel jalad* (Pöi).

4 rahvaehtsat teksti Saaremaalt, ei muud.

EV 8429: *Patt on Matu koira sitt* (Pöi). *Patt on Mato koera roja kakk, patt Mato meeste leiva jätk* (Krj?).

6 Sa + 3 Khn.

EV 8690: *Kesse perse ütsatab, seel suu maigatab* (Kär). *Kelle perse ürtsatab, selle suu matsatab* (Mus). *Kelle keha ütsatab, selle suu matsatab* (Khk).

5 Sa, ei muud.

EV 8731: *Pidi läks pütiga ümber* (Pha).

2 Sa, ei muud.

EV 8784: *Mis ptkalt tuleb, tuleb tulusasti* (Krj).

2 Sa, ei muud.

EV 9280: *Enne võta päeva peest kut päeva perest* (Khk). *Parem ikka päeva peest kui päeva lõpust* (Jäm). *Tööle minna päeva peast, aga mitte päeva perst* (Jäm).

6 Sa + 1 Jür.

EV 9404: *Mis püis püiab, see peremees piab* (Khk). *Mis püüs püüab, seda peremees pärrib* (Kaa). *Mis püüs püüjab, selle peremees soab* (Pöi). *Mis püünises, see peremehe oma* (Pöi).

10 Sa + 2 Rei.

EV 9689: *Rikas ostab, sant kerjab, kust vaene võtab* (Krj). *Sandile antakse, kust vaene saab* (Kaa).
5 Sa, ei muud.

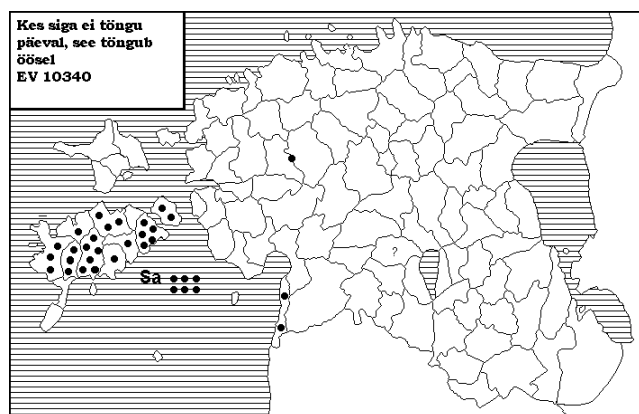
EV 10049: *Kes saksa santi näeb* (Sa). *Kes hundi raibet näind või saksa kerjajat* (Pöi).
2 Sa, ei muud.

EV 10189: *Sant saab luu ja laulu eest oma ülespidamist* (Krj).
4 Sa + kontaminatsioonilisi vorme ka mujalt.

EV 10265: *Seisavas vees elab madu* (Vll). *Madu magab vagas vees* (Pöi). *Voolavas vees ei seisa madu* (Khk).
4 Sa + 1 Emm.

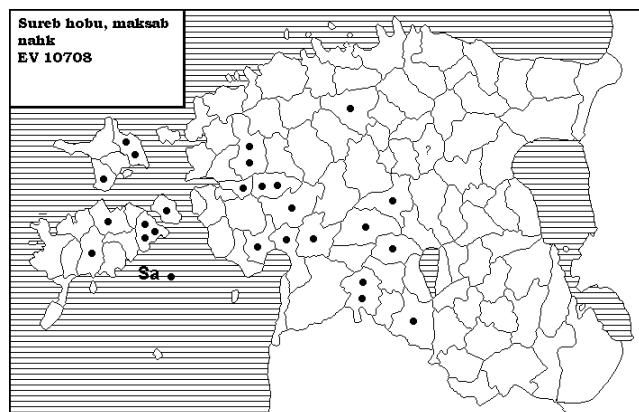
EV 10323: *Sibulas teeb sihest terveks, kaseoks teeb otsa kergeks* (Kär). *Sibul teeb seest terveks, kaseoks teeb perse kirjuks* (Mus). *Sool-leib teeb posed punaseks, kaseoks teeb otsa kergeks* (Kär).
Lääne-eestiline, enim Sa.

EV 10340: *Kes siga ei tõngu päeva, see tõngub ööse* (Kaa). *Mis siga tõngu päeva, see tõngub öösel* (Vll). *See siga, kes ei tõngu päeva, see tõngub ööse* (Pöi). .
31 Sa + 1 kahtlane Vil; on üks saaremaisemaid vanasõnu.

EV 10410: *Sigigu silmapesijad ja kadugu tuti niitjad* (Krj). *Ühekorra lammas oli itländ, et "Sigigä silmapesijäd ning kadugä pee niitjad"* (Khk).
4 Sa + 1 Mar, 1 Kir, 1 Tõs.

EV 10708: *Sureb hobu, maksab nahk* (Kaa). *Sureb obu, maksab nahk, varsa ema elab ikka veel* (Pöi).
Laialt lääne-eestiline levik, sh. 7 Sa.

EV 11067: *Sõast on meest oodata, aga mitte kalmust* (Krj?). *Sõjast ja merest on oota, mitte aga hauast* (Ans).

4 Sa + 1 Se, 1 kahtlane Lüg.

EV 11106: *Laustud sõna lagub* (Sa). *Lastud sõna lagub* (Pha).

18 Sa + 1 kahtlane Krk.

EV 11110: *Parem paar sõna südamest kui pitk palve peast* (Ans). *Üks sõna südamest on enam kui pitkad palved peest* (Kär).

3 Sa, ei muud.

EV 11577: *Tamm on talupoja raud* (Kaa). *Tamm talupoja raud, sarapuu saksa sitt* (Sa). *Tamm talupoja raud, saar Saksamaa terane* (Kaa). *Pärn püha puu, tamm talupoja raud* (Ans). *Tamm talupoja raud, kask vaese mehe vask* (Krj?). *Tamm talupoja raud, vask vaeselapse õbe* (Krj). *Tamm oo talupoja raud ning vask oo vaese mehe kuld* (Khk).

16 Sa + 1 Mar, 1 hiline Koe.

EV 11613: *Saab ikka targemaks, aga mitte rikkamaks* (Kaa). *Kui ei saa rikkamaks, targemaks saab ommeti* (Sa).

Ainsad.

EV 11827: *Kaua sa teise mehe hobose selgas söidad* (Krj). *Kaua sa võõra hobuse seljas söidad* (Jäm).

Edelaestiline? (3 Sa + 1 Aud, 1 Trv, 1 Hel).

EV 11925: *Tellija saab saiakaku, pärast sada kuratid* (Kaa). *Esmalt saab saiakako, pärast saab sada sajatust* (Krj?). *Tellija saab terve leiva, saadik saiakaku, pärast sada saadanad* (Kaa). *Saadik saab saiakako, viimaks keik kurjad kaela* (Pha).

8 Sa, ei muud.

EV 11976: *Kuda teris [=tervis], nenda tants.*

3 Sa, ei muud.

EV 12021: *Iga toidul oma kõht* (Kaa). *Iga roal oma kõht* (Mus).

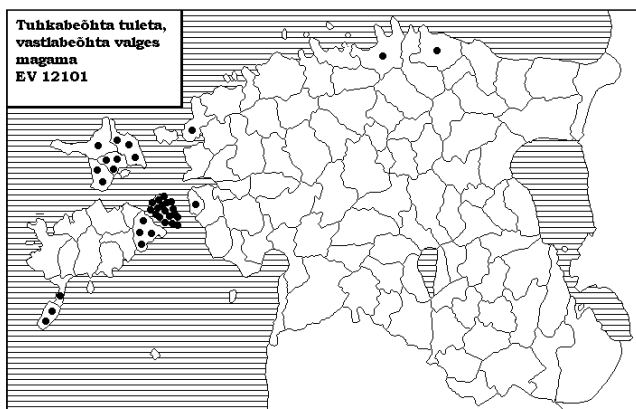
3 Sa, ei muud.

EV 12034: *Must Toomas tuiskab kolm päeva enne joulut* (Jäm). *Mart külmetab, Kadri kuseb, Toomas tuiskab* (Pöi). *Mart matab, Kadri katab, Lutsi pühib luuaga kokku ja Toomas tuiskab taga tooripuuga laiali* (Khk). *Mart matab, Kadri katab, Andres arutab, Luts viib luuaga, Toomas tuiskab* (Ans). *Mihkel mõtleb, Mart matab, Kadri katab, Andres arutab, Nigulas niisutab, Toomas tuiskab* (Krj?).

Saared ja läänerannik + 1 hiline VJg.

EV 12101: *Vastlapäe mindi valges magama ja tuhkapäe tuleta* (Muh). *Vastlapäe valges, tuhkapäe tuleta ja pilgusepäe pimedas* (Muh). *Vastlapäst saab valges magama* (Jäm).

Tekste eelkõige saartelt (sh. 18 Muh) + 1 Han, 1 Noa, 1 Kuu, 1 Hlj.

EV 12245: *Tuul ja torm on mere püha, vaga ilm toob kalaliha* (Jäm).

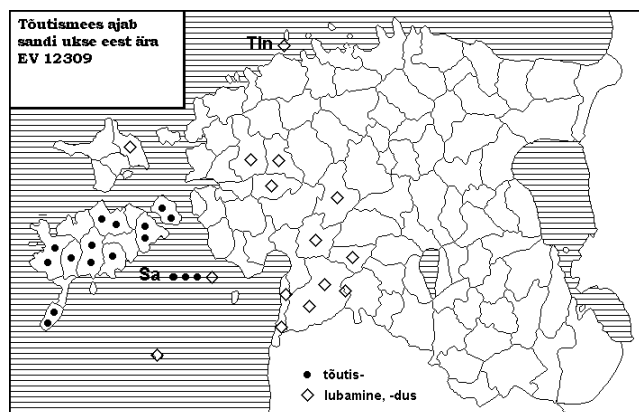
Imelik perifeerne esinemus.

EV 12288: *Kui tõnispäeval sajab, tuleb tõbine aasta* (Mus).

2 Sa, ei muud.

EV 12309: *Tõutis saadab sandi ukse eest ära* (Jäm). *Tõutusemees ajab ikka sandi ukse eest ää* (Pha). *Tõutusmees hea küll, saab sandi ukse tagant ära* (Jäm).

Läänepoolne levik; Saaremaal järjekindlalt *tõutis*, mujal *lubamine*, *lubadus*.

EV 12511: *Riista surm töö juures* (Khk). *Töö kallal on riista surm* (Kaa). *Riista surm on tee peel* (Khk).

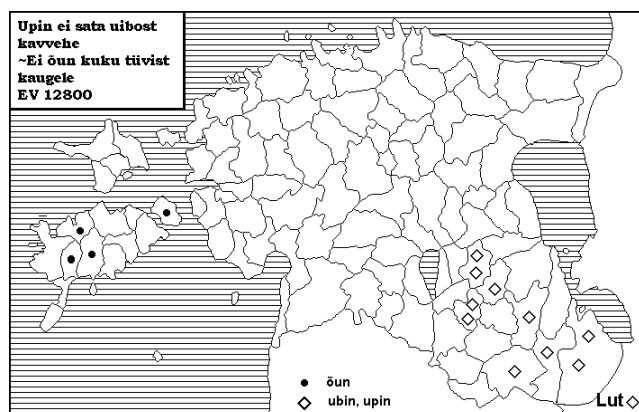
7 Sa, ei muud.

EV 12604: *Tüdrukuist ei saa peret ja koera sitast ei saa sõnnikut* (Kaa). *Saab koerast sõnnekud, nenda tütrukust peret* (VII).

Ainsad.

EV 12800: *Õun ei kuku kaugale tüvist* (Muh). *Õun ei kuku mitte kaugale kannust* (Mus).

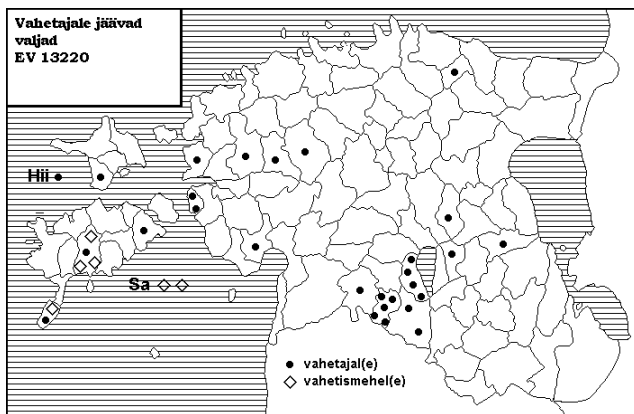
Veider 2-koldeline levik: Sa + TaL, Võ, Se — eri laenusuunad?

EV 13131: *Vaese mehe vasikad ja rikka lapsed surevad ikka* (Khk). *Rikaste lapsed ja vaeste vasikad, need lähvad ikka aja taha* (Krij). *Rikka ihnuskoil lapsed ja vaese mihe vasikad on kõhnad* (Pha).

5 Sa + 2 Hii, 2 Lä, 2 Võ-Se.

EV 13220: *Vahetismehel valjad peus* (Kaa). *Vahetismehel valjad varaks* (Sa).
2 põhikollet: 1) Lääne-Eesti, sh. saared; 2) Mulgi ja selle ümbrus.

EV 13306: *Anna aga valu vaiale, küll vai ajab reied laiali* (Khk). *Anna aga vaiale valu, küll siis irs lukki läheb* (Kaa).

3 Sa + 1 Amb, 1 Kuu. Vrd. ka mõistatust *Anna valu vaiale, siis saab harud laiale?* (Puulõhkumine)
— 2 Jäm.

EV 13358: *Mida vanem mees, seda hallim habe* (Pöi).

3 Sa, ei muud.

EV 13458: *Vana naine ja vaskkatel, nee aitavad ju ikka* (Kaa). *Vana emane on nagu vaskkatel, vana isane on nagu vana kasukas* (Pha).

EV 13469: *Vana riide tõttu, noor näu tõttu* (Kaa). *Noor näu tõttu, vana ehte tõttu kena* (Pha). *Noor hea ilu tõttu, vana hea ehte tõttu* (Khk).

6 Sa + 1 Khn, 1 Hää, 1 Hls, 3 Krk.

EV 13605: *Vanapoiss on podisolk, vanatüdruk kullatilk* (Pöi).

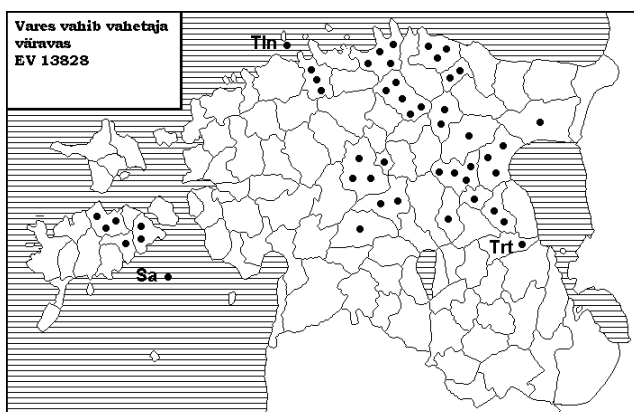
Levila näib piirduvat saartega. On väljapude lõppriimilisest laulust.

EV 13666: *Keda vara kutsutakse, seda hilja unustakse* (Khk). *Kedast vara tõutasse, seda ilja unustasse* (Krk). *Keda vara vaadetakse, seda hilja unustakse* (Kär).

6 Sa, ei muud. Vrd. ka EV 10.

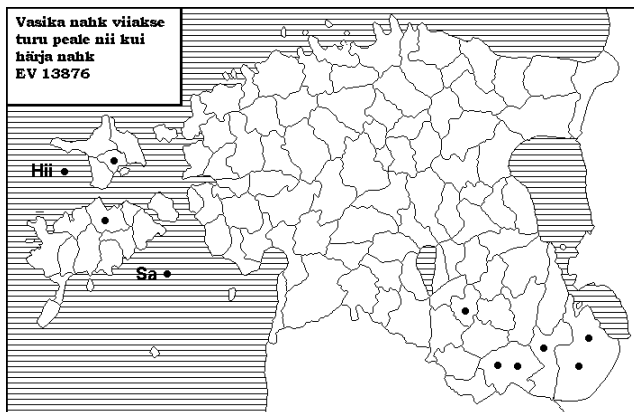
EV 13828: *Vares istub vahetismehe aiateebas* (Krk). *Vares ika vahetismehe ajateibas* (VII). *Vahetajal on rangid varnas ja vares teibas* (Krk).

Pigem “laialt kirde-eestilise” vanasõna saaremaised vormid.

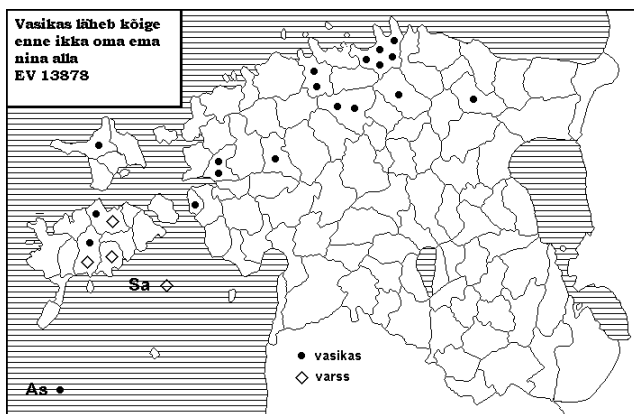
EV 13876: *Vasika nahk vahest ennemine örsil kui vana härja nahk* (Sa). *Varsa nahk enne örrel kui vanal* (Krj?).

Üleskirjutusi saartelt ja Kagu-Eestist.

EV 13878: *Varss jookseb ikka vana nina ala* (Kaa). *Varss tuleb ema nina ala keige esiteks* (Sa).

Loode-estilise üldlevikuga vanasõna saaremaaline redaktsioon.

EV 14173: *Vile nutma, vile naerma, veel vilem vihale saama* (Krj). *Vire naerma, vire nutma, veel virem vihale saama* (Pöi). *Kes vile naerma ja vile nutma, veel viledam vihaseks saama* (Khk).

Valdavalt Sa + 1 Emm, 1 Mär, 1 Trv.

EV 14206: *Vilne venib, toores lagub* (Kaa). *Toores lagub, vilne venib* (Krj).

17 Sa + 2 Hii, 1 Kuu, 1 Vas.

EV 14318: *Võlg seisab vanuni uus* (Kaa). *Võlg oo ikka vanuti uus* (Khk).

6 Sa, ei muud.

EV 14638: *Ölleullu jõuab ikka talitseda, taariullu ei jõua keegi talitseda* (Kaa). *Öllehulluga saab ikka hakkama, aga kes taarihullu talitseb* (Jäm). *Viinahulluga võib veel elada, aga taarihulluga katsu, et uksest välja soad* (Muh).

8 Sa + 1 Vig?, 1 Aud. Vrd. EV 959.

EV 14644: *Ölle tegemiseks on vaja: kadakad ja kümme kivi, umalad ja öllevili* (Mus). *Kadakad ja kümme kivi, umalad ja odravili — siis on õlut valmis* (Krj).

Ainsad. Regilaulupude.

EV 15036: *Üks teeb, teine lammutab* (Kaa). *Teine teeb, teine lammutab* (Pha).

Ainsad.